

Munkiana

nr. 51

2013

17. årgang

www.munkiana.dk

issn: 1397-7172

Kaj Munk Selskabet

Bestyrelse:

Formand:

Søren Dosenrode, Elme Allé 8, 9000 Aalborg,
tlf. 98 10 34 10, E-mail sd@cgs.aau.dk

Næstformand:

Peter Øhrstrøm, Stokrosevej 5, 9380 Vestbjerg,
tlf. 98 29 70 61, E-mail poe@hum.aau.dk

Kasserer:

Jørgen Albretsen, Marie Curies Allé 175, 1. tv. , 9220 Aalborg Ø,
tlf. 99 40 91 24, E-mail jalb@hum.aau.dk

Anna Saarup Brinth, Toften 40, 7441 Bording,
tlf. 86 86 13 78 (fastnet) eller mobil 23 31 47 63, E-mail ASBrinth@mail.tele.dk

Ricardt Riis, Carit Etlars Vej 25, 8700 Horsens,
tlf. 75 62 54 28, E-mail rriis@mail1.stofanet.dk

Hjemmeside: www.munkiana.dk

Det planlægges, at munkiana.dk, ud over at være normal hjemmeside for Kaj Munk Selskabet, vil indeholde supplerende materiale til artiklerne i de trykte numre af Munkiana.

Tidsskrift: Munkiana, issn 1397-7172.

Redaktør: Peter Øhrstrøm.

Redaktør for forskningsartikler i tidsskriftet: Mogens Pahuus.

Layout: Jørgen Albretsen.

Cover: Suzanne Eide Knudsen.

Munkiana nr. 51 er udgivet i samarbejde med

Kaj Munk Forskningscentret ved Aalborg Universitet, www.kajmunk.hum.aau.dk

Munkianas redaktion har forsøgt at afklare ophavsrettighederne til materiale gengivet i dette nummer. Skulle vi have overset noget, beder vi om at blive kontaktet, så fejlen kan blive rettet.

Kommende Munkiana: Munkiana udkommer fast to gange årligt, i maj og i november. Deadline for indsendelse af artikler, man ønsker optaget i tidsskriftet, er 1. april og 1. oktober. Lejlighedsvis vil temanumre og særnumre supplere de to faste numre. Artikler indsendes til redaktør Peter Øhrstrøm.

Forskningsartikler i Munkiana

Artikler, der ønskes optaget som forskningsartikler, vil blive underkastet fagfællebedømmelse (peer review) efter den standard, som traditionelt gælder i det internationale forskningmiljø, således som det er beskrevet på Forskningsministeriets web-site. Artikler, der er optaget i Munkiana på denne måde, bliver specielt markeret som forskningsartikler.

Professor emeritus Mogens Pahuus, Aalborg Universitet, har redaktionsansvaret for forskningsartiklerne i Munkiana – herunder for ledelsen af review-processen.

Bliv medlem af Kaj Munk Selskabet

Årskontingentet for medlemskab af Kaj Munk Selskabet er 150 kr. (hvilket også dækker abonnement på Munkiana). Biblioteker og organisationer kan tegne abonnement på Munkiana for 150 kr.

Indbetaling kan ske:

- * på indbetalingskort type 73, nr. 89402859 (også i netbank).
- * via netbank til Lån & Spar Bank reg. nr. 0400, konto nr. 4011 7927 88.
- * fra udlandet til Lån & Spar Bank via IBAN-nr.: DK04 0400 4011 7927 88 (SWIFT-Code: LOSADKKK).

Husk at skrive navn og adresse i meddelelse til modtager.

Ekstranumre af bladet Munkiana kan bestilles ved henvendelse til kassereren (se side 2).
Pris pr. eksemplar er 25 kr. Mindste ordre tre stk.

Kaj Munk Selskabet har CVR-nr. 30862392.

Kaj Munk Seminar 2013

fredag 9. august – søndag 11. august 2013

på Vedersø Idrætsefterskole og i Præstegården!

Læs mere på side 4 og på www.munkiana.dk!

Et spark til himlens dør

En teologisk gennemgang af »Ordet«
og skuespillets sammenhæng med »En Almanakhistorie«
Ny bog af Ricardt Riis på Syddansk Universitetsforlag

Læs mere og køb bogen på

www.universitypress.dk/shop/et-spark-til-3234p.html

Et spark til himlens dør, det udtryk er taget fra et brev fra Kaj Munk, hvori han forklarer sin mening med "Ordet": Han havde blottede nerver, da han som ung skrev "Ordet". Nu har han lært at kunne se folk græde, men dengang måtte han "sparke til himlens dør" for at standse den gråd. Det vil sige: "Ordet" er en anklage mod Gud, der har form af en anklage mod menneskene.
(Fra forlagets præsentation)

Forsiden: Busten af Kaj Munk i forårssol ved Vedersø Kirke 5. maj 2013.

Busten er lavet af billedhuggeren Karen Lund Andersen fra Ringkøbing og blev afsløret 4. januar 1994 – 50-året for mordet på Kaj Munk.

Læs mere om Karen Lund Andersen på www.vestjyske-kunstnere.dk/klundandersen.html

(Foto: Jørgen Albretsen)

Seminar i Vedersø

Kaj Munk i 1930'erne – Kaj Munk og 1930'erne

fredag 9. august – søndag 11. august

Af Jørgen Albretsen

Kaj Munk Selskabets weekendseminar er nu i faste rammer. Der er interesse for emnet om 1930'erne som en speciel periode i danmarkshistorien og Kaj Munks rolle og indplacering i den.

Seminaret starter fredag sidst på eftermiddagen. Efter middagen vil Kaj Munks yngste søn Mogens Munk holde foredrag ud fra titlen *Forårets sagte kommen og sommeren som aldrig blev den samme*.

Lørdagen vil foregå i Kaj Munks Præstegård i Vedersø. Tre foredrag danner grundlaget for dagen kombineret med rundvisning i Præstegården – bl.a. kan man nyde værelset "Regensen" med nissetapetet, som ses her til højre på et billede fra 4. maj med levende lys i vinduerne. Vi håber på dejligt augustvejr, så det også bliver muligt at få sig en gåtur og slappe af i den dejlige naturpark, som området ved Præstegården har udviklet sig til.

(Foto: Jørgen Albretsen)

Foredragene starter ud med historiker og free lance forfatter Lars Christensens gennemgang af det politiske Danmark i 1930'erne for at sætte baggrunden for de to næste foredrag. Lektor i Dansk Anker Gemzø vil se på, hvad der gemmer sig af synsvinkler på samfundet, der omgav Kaj Munk, hvis man ser på de dramaer, han skrev i 1930'erne, både i et tidsmæssigt perspektiv og set i et magt-kærligheds perspektiv. Endelig vil pastor emeritus Ricardt Riis tage om ikke et opgør med så en grundig gennemgang af Kaj Munks diktatorvenlige synspunkter eksemplificeret ved hans fascination af Hitler men stillet over for det, han i sine dramaer lader hovedpersonerne gennemgå.

Lørdag aften er der hyggeligt samvær under afslappede former, med Kaj Munk indslag, naturligvis.

Søndag er der gudstjeneste i Vedersø Kirke efterfulgt af frokost og et 'på gensyn' om to år – senest!

Tilmelding stadig mulig. Se www.munkiana.dk for nærmere detaljer eller skriv til kassereren, e-mail jalb@hum.aau.dk, postadresse står på side 2.

Indholdsfortegnelse

Jørgen Albretsen: Seminar i Vedersø: Kaj Munk i 1930'erne – Kaj Munk og 1930'erne	4
Anker Gemzøe: Éloge de Marc Auchet (red. I anledning af udnævnelsen til æresdoktor ved Aalborg Universitets Humanistiske Fakultet)	6
Knud Erik Andersen: Test er ikke så ringe, når man ønsker at blive klogere...	9
Invitation: Pædagogisk eftermiddag torsdag 29. august	12
Efterlysning: Undervisningsmaterialer	13
Vanskeligheder ved at arbejde med og forstå Kaj Munk	13
<hr/>	
Forskningsartikler:	
Knud Erik Andersen: Kaj Munk og hans karakterdannelse	17
Marc Auchet: Shakespeares skygge i Kaj Munks skuespil <i>Sejren – En advarsel om diktatorernes hybris og fald</i>	27
<hr/>	
Søren Dosenrode: Formandens årsberetning for 2012	43
Jørgen Albretsen: Referat af generalforsamlingen	46

Éloge de Marc Auchet

Af Anker Gemzøe

På klassisk, akademisk dansk betyder det **Laudatio til Marc Auchet** og på almindeligt, folkeligt dansk lovtale eller hyldest.

Vi husker Marc Auchets seneste – betingede, ikke ganske ukritiske – lovtale til den danske kultur, der har optaget ham gennem det meste af hans forskerliv. Med raffineret dobbelt ironi sammenligner han dansk og fransk mentalitet: “Danois heureux – français grincheux: essai d’analyse de deux clichés tenaces” – eller i den danske version: “De lykkelige danskere – de evigt brokkende franskmænd”. Med dette æresdoktorat er der mange grunde til at være lykkelig, som vi danske jo synes tilbøjelige til, og meget lidt at brokke sig over, som de franske tilsyneladende har hang til.

Det er det første æresdoktorat i dansk/nordisk litteratur nogensinde ved Aalborg Universitet. Hermed anerkendes og æres også det klassisk humanistiske fagområde, som denne æresdoktor har lagt sit virke inden for. Det er en markering af betydningen af det lokale – af dansk/nordisk litteratur, kultur og sprog – og interessen af det i en international, europæisk og global kontekst. Af det humanistiske, ikke lukket om sig selv, men i et bredt kulturelt og samfundsmæssigt perspektiv.

Med dette æresdoktorat markeres også betydningen af det første større litterære *arkiv*, der er knyttet til Aalborg Universitet, Kaj Munk Arkivet, der danner kernen i Kaj Munk Forskningscenteret. Dette arkiv og center, hvis oprettelse jo af nogle blev

anset for kontroversiel og forårsagede offentlig polemik, har bevist sit værd som en dynamisk faktor, der har været anledning til et omfattende tværfagligt, tværinstitutmæssigt, tværfakultært og altså internationalt samarbejde. Det har været centrum i en omfattende arkivarisk, editionsfilologisk, informationsvidenskabelig, litteratur- og samfundsvidenskabelig aktivitet. Det har været forum for en bred formidlingsaktivitet folkeligt og i alle dele af uddannelsessystemet. Det har betydet en værdifuld, horisontudvidende arbejdsplads for et betydeligt antal danskstuderende og nyuddannede danskandidater. I centerets virke har Marc Auchet spillet en central rolle – og anerkendelsen af hans indsats smitter af på alt det andet.

Men det må også noteres, at dette er det første æresdoktorat nogensinde ved Aalborg Universitet, som er tildelt en franskmænd. Med denne tildeling hæver dette universitet sig (som ved tidligere tildelinger til tyske, belgiske, kinesiske forskere) over den dybt kritisable sproglige og kulturelle forsnævring til en anglo-amerikansk horisont, som især mange politikeres snak om globalisering ofte dækker over. Som denne franske forsker med sin indsats har satset på de skandinaviske sprog, litteraturer og kulturer, retter denne udnævnelse lys tilbage på den franske kultur, der er hans udgangspunkt og operationsfelt og den tusindårige nordisk-franske kulturforbindelse:

Absalon, Bo af Danmark (Boethius de Dacia, 1240-1280/90), Ludvig Holberg, P.A. Heiberg, Malthe Conrad Bruun (Malte-Brun), Georg Brandes m.fl.

Først og fremmest tildeles dette æresdoktorat til en humanistisk forsker,

hvis virke i sig selv er en hyldest til humanistiske kerneværdier. Det er jo allerede i indstillingen og i dag i dekanens tale fastslået,

at Marc Auchets samlede virke som en betydelig humanistisk forsker inden for nordisk litteratur i almindelighed og H. C. Andersen- og Kaj Munk-forskningen i særdeleshed, hans enestående position som dansk-fransk formidler og hans mangeårige samarbejdende, miljøskabende og forskningsproduktive indsats på Kaj Munk Forskningscenteret overbevisende kvalificerer ham til et æresdoktorat.

Men lad mig nærmere belyse Marc Auchet som humanist ud fra to eksempler, et i hver ende – og i omvendt rækkefølge. Først den

Marc Auchet (tv.) lytter til Anker Gemzøes (th.) *é*loge til ham. (Foto: Jørgen Albretsen)

nylige, allerede nævnte opsats om “De lykkelige danskere – de evigt brokkende franskmænd”. Den slutter med *den* mulige synsvinkel på den meget omtalte danske verdensrekord i lykke, “at danskernes påståede lykke i bund og grund muligvis skyldes en “kulturel vedtagelse”, en slags myte der ikke har meget med den nøgterne realitet at gøre.” Og som en art støtte, et poetisk vidne for det synspunkt, anfører han H. C. Andersens morsomme og skarpt satiriske eventyr “Den lykkelige Familie”, om en selvcentreret sneglefamilie. Eventyret slutter: “og de var meget lykkelige, og hele Familien var lykkelig, *thi den var det.*”

Hele opsatsen vidner, som alle Marc Auchets arbejder, om mange års intensive tilegnelse af kendskab til det danske samfund, til dansk historie, dansk kultur og litteratur. Den viser nytten af ‘et fremmed blik’, et blik ‘udefra’ på en kultur. Auchet har bragt sig i stand til at rette et *dobbelt* fremmed blik: på sit hjemland med danske øjne, på Danmark med franske øjne. Og det giver vurderingen et *overskud*, som ville mangle ved en snæver national orientering. Flere ting i foredraget – men især den vittige slutning – viser desuden, at et godt kendskab til litteraturen altid kan være til nytte også for en nøgtern social og historisk vurdering, kan være en prik over I’et (foruden dette kendskabs værdi i sig selv).

Dernæst et tidligt eksempel – som skal blive det sidste. Et af de arbejder, der først overbeviste mig om Marc Auchets kvaliteter som litteraturforsker og humanist var artiklen “Le motif du triton dans *Garde de Nuit*, roman de Henrik Pontoppidan” (i *Études Germaniques*, Octobre-Décembre 1987:

“Havmandsmotivet i *Nattevagt* af Henrik Pontoppidan”). Det er et eksempel på et af hans specialer, den raffinerede symbol læsning. Skarpsindigt lokaliserer han havmandsmotivet allerede i åbningsscenen, forfølger det gennem hele fortællingen og sætter det nordiske motiv ind i en videre klassisk-mytologisk ramme. Som om det ikke skulle være nok, munder artiklen ud i en nuanceret forståelse af den menneskeligt sammensatte hovedperson, den provokerende maler Hallager. Auchet påpeger – mod mange ensidige opfattelser af denne figur – at hans søgen er en uafsluttet proces, at “han vil fortsætte sin søgen efter sin egen sandhed” (Auchet 1987: 420. “il va continuer à chercher la vérité, la sienne.”). Og Auchet konkluderer, at værket viser ilden under Pontoppidans skabende kræfter som “den aldrig afbrudte indre dialog” (421. “le dia-

logue intérieur jamais interrompu.”). En analogi mellem den fiktive, splittede Jørgen Hallager og den virkelige, faste personlighed Marc Auchet skal ikke overdrives.

Men lang tids samarbejde har overbevist mig om, at denne karakteristik af en indre åbenhed egentlig kan overføres til Marc Auchet selv i hans egenskab af humanistisk forsker:

“han vil fortsætte sin søgen efter sin egen sandhed” – “il va continuer à chercher la vérité, la sienne”.

Drivkraften for hans arbejde er:
 “den aldrig afbrudte indre dialog”
 – “le dialogue intérieur jamais interrompu”.

For en humanistisk forsker kan der næppe findes en større *lovtale, hyldest, laudatio, éloge*.

Ved Aalborg Universitets årsfest fredag 12. april blev Marc Auchet (tv.) officielt udnævnt til æresdoktor og modtog diplommet som bevis herpå af rektor Finn Kjærdsdam (th.). (Foto: Aalborg Universitet)

Test er ikke så ringe, når man ønsker at blive klogere...

Af Knud Erik Andersen

Som det er læserne af *Munkiana* bekendt har arbejdet med 'den elektroniske Munk' haft førsteprioritet siden Kaj Munk Forskningscentret (KMF) på AAU blev etableret for otte år siden. Den elektroniske Munk er den digitale udgave af Kaj Munks tekster og har på forskningscentret i daglig tale fået navnet *Studieudgaven*.

I dette forår har jeg haft som opgave at skaffe kontakt til en række gymnasier og én folkeskole med henblik på en test af *Studieudgaven*. Test vil i denne sammenhæng sige en vurdering af, om *Studieudgaven* er brugbar og tilstrækkelig motiverende for skole- og gymnasielever i aldersgruppen 15-19 år. Opgaven har været spændende: Hvad siger eleverne, og hvad siger lærerne? Er kommentarerne fyldige nok – eller er de alt for omfattende? Er teksten layoutmæssigt så dygtigt sat op, at den i sig selv er motiverende for at arbejde med Kaj Munk? Osv., osv.

Testresultaterne med en orientering om, hvordan klasserne har arbejdet, foreligger nu i form af fyldige skriftlige tilbagemeldinger fra både folkeskole og gymnasier. I kort form tegner der sig flg. billede:

Folkeskole: Vejgaard Østre Skole

Tre klasser på Vejgaard Østre Skole i Aalborg sagde ja til at afprøve vores materiale, hvilket skete i forbindelse med en såkaldt fordybelsesdag, hvor Munk var på skemaet i alle timer. Vægten var lagt på faget dansk. Eleverne havde fat i, læste, analyserede, iblandt lyttede til

- Munks to sidste prædikener
- *Den blå anemone*
- Tre af Munks korte dramaer, *Et værksted i København 1-3*. (Et ikke-publiceret udkast. Eleverne påtog sig de forskellige roller for at tydeliggøre, at der var tale om dramaer.)

Elevkommentarer: "Det var rart at arbejde med computer"; "Det drillede med at downloade"; "Grim layout på den elektroniske del – både skrifttype og opsætning virker gammeldags og kedeligt"; "Gode fodnoter". "Svært at finde ud af personerne, man kunne evt. lave en liste over persongalleriet"; "Det var som om, at der var byttet rundt på højre og venstre. Dramaerne burde have mere plads og være i højre side og information om værket, noter m.v. i venstre."

Lærerkommentarer: "Som lærer savnede jeg lidt mere overordnet information om de enkelte værker og om samtiden i den periode, værket er skrevet. Det ville også hjælpe eleverne med et kort referat, inden værket læses." "Formålet med undervisningen skal stå klart". "Alt i alt et spændende materiale, som man kunne bruge mange flere timer på, men hvor der også er plads til forbedringer."

I forlængelse af fordybelsesdagen besluttede lærerne, at arbejdet med Kaj Munk ikke skulle være en enlig svale. "Der er lidt forskelligt at samle op på, vi tager lige et par timer mere om nogle dage," kom det fra en af lærerne. "Og vi følger op næste år med andre klasser". Alt i alt en god dag med en flok elever, der fik øjnene op for Kaj Munks betydning under 2. verdenskrig med afsæt i hans litterære produktion.

Tre gymnasier: Aalborg Katedralskole, Aalborghus

Gymnasium og Hasseris Gymnasium

Fire klasser og syv lærere har været involveret og gennemført undervisningsforløb i fagene dansk, historie og samfundsfag. Hasseris Gymnasium deltog alene med fyldige og kritisk-værdifulde lærerkommentarer til Studieudgaven. I en kort udgave var tilbagemeldingen sådan:

Hasseris Gymnasium

Der var gode ord om den opstilling (kronologisk), der er valgt af Kaj Munks tekster. Men også ganske kritiske bemærkninger til ikke mindst layoutet, der blev opfattet som meget lidt inspirerende. ”Anvendelse af farver, illustrationer er nødvendig for at fange og fænge opmærksomheden,” hed det.

”Layoutet er uoverskueligt, og det er ikke tydeligt, om teksterne skal læses elektronisk. Kan skærmen i så fald ændres? Hvorfor er prædikenerne adskilt fra Studieudgaven?” – Og der var forslag om, at teksterne ”med fordel kunne inddeles efter genrer/temaer med et kort resume efter eller i forbindelse med teksten, hvor enten genren eller temaet fremhæves. Fx de politiske skuespil; *Fugl Fønix*, *Willi Kuhn i Donland* og *Operationen* som kunne danne baggrund for et emne omkring Krig og fredsslutning/Historien afspejlet i kunst.”

Ikke uventet dukkede der en række didaktiske spørgsmål op hos lærerne, som både de selv og eleverne måtte have svar på:

- Hvorfor er Kaj Munk interessant?
- Hvilke tekster har særlig betydning og hvorfor?

- Hvad er formålet med teksterne?

Aalborg Katedralskole

Temaet for undervisningen var Kaj Munk og den aktive modstand. ”Vi læser bl.a. hans nytårsprædiken fra 1944, ser film om Kaj Munk og arbejder med gruppefremlæggelser af nogle tekster.”

På plussiden hed det: ”Print-funktionen – Logo – Søgefelt (Dejligt at man kan søge efter ord i teksten) – God svarhedsgrad – Interessevækkende.”

På mangelsiden hed det bl.a.: ”Det ligner et program fra Windows 98 (Elev fra klassen) – Gloseliste – Skrivebordsgenvej – Historisk indledning før værkerne. Det er svært at vide, hvorfor den 29. august 1943 er vigtig, uden en lille forhistorie. I hvert fald hvis materialet skal være brugbart på gymnasieniveau.”

Plus- og minussiden blev fulgt op med en række konstruktive forslag: ”Del op mellem danskfagligt og historiefagligt – Arbejdsspørgsmål til teksterne – Lav en web-version med login i stedet, det vil fx fjerne problemet med, at programmerne er (for) store.”

På en skala fra 1-10 ville eleverne give programmerne gennemsnitskarakteren 6,2.

Aalborghus Gymnasium

Temaet for undervisningen var ”Besættelsestiden 1940-45 i litteratur og medier”. Forud for forløbet havde 2. b dansk arbejdet med filmen *Flammen og Citronen* som medieværk. Evalueringen af *Studieudgaven* skete via forskellige evalueringsformer, fx gruppediskussioner, klassedialoger m.m.

I overskriftsform var undervisningens indhold centreret om: ”Besættelsen forløb, forholdene under besættelsen,

den illegale presse og litteratur i det hele taget, introduktion til nogle af periodens betydeligste forfattere.”

2. b dansk læste et omfattende materiale, heriblandt *Den blå anemone*, flere prædikener (der arbejdes med de sproglige virkemidler) og løste en (for undertegnede) interessant opgave:

Hvordan sammenkæder Munk religion, politik og nationalfølelse?

Tilbagemeldingen samlede sig om:

- Eleverne savner et mere spændende layout, evt. med farver og billeder.
- Ordforklaringer savnes – en hjælp til tekstlæsningen.
- Prædikenerne kunne med fordel inddeles i kategorier, fx ”Påskeprædikener” m.m.
- Søgefunktionen fungerer overordnet godt, men man kunne lette overskueligheden ved at kunne søge på forskellige kategorier som ”titel” m.m.
- Det kunne være nyttigt med et notefelt, hvor eleverne selv kan skrive noter ind til teksterne

Hovedindtrykket var, at eleverne tog godt imod Munk-teksterne på den måde, at de fandt hans livshistorie og betydning under besættelsen og efter interessant. Dansk læreren har noteret: “Eleverne var interesserede i det rent sproglige i Munk-teksterne (den hyppige metafor-brug, ironi og sarkasme.)” Selv noterede jeg mig en rigtig spændende opgave i denne klasse: Eleverne skulle fortsætte en Munk-prædiken. Lidt af en udfordring, men der blev taget godt imod den.

Vi prøver at gøre det bedre

Vi har testet for at blive klogere på *Studieudgaven*. Tilbagemeldingerne er blevet drøftet på gentagne månedsmøder. I skrivende stund er der bl.a. taget kontakt til en layouter, der skal arbejde hen over sommeren og nogle gange mødes med medarbejdere på KMF, så der kan blive fulgt op på de enkelte punkter i kritikken. Den tilrettede *Studieudgave* m.m. præsenteres ved en “pædagogisk eftermiddag” den 29. august kl. 15-17.45. Læs mere herom på næste side, side 12.

Grydefærdige undervisningsforløb

Med virkning fra sensommeren 2013 vil der på KMFs hjemmeside være en platform, med grydefærdige undervisningsforløb, der knytter an til Kaj Munk. Der er tale om undervisningsforløb til grundskolens ældste klasser, gymnasiet, HF m.fl.

Platformen vil være tilgængelig for alle, der vil bidrage med et undervisningsforløb. Det er vores håb, at undervisningsforløb, der er lige til at gå til og kræver et minimum af forberedelse vil inspirere undervisere i forskellige skoleformer til at arbejde med Kaj Munks tekster.

Måske har du lyst til at bidrage med et undervisningsforløb – eller du har erfaring med et tidligere gennemført undervisningsforløb, evt. tværfagligt, som andre kan have glæde af – ja, så er det blot at sende det til KMF hvorefter det vil blive sat op og indgå i den række af undervisningsforløb, der forhåbentlig kommer. I august måned vil der være ikke mindre end 6-7 undervisningsforløb klar til brug, alle med tekster lige til at kopiere. Du kan bl.a. se undervisningsforløb om *Ordet*,

Niels Ebbesen m.fl. Nærmere omtale af undervisningsmodellen og nogle af de grydefærdige undervisningsforløb finder sted ved den pædagogiske eftermiddag som beskrevet herunder.

Kontakt Knud Erik Andersen på mailadressen knea@hum.aau.dk, hvis

du har mod på at bidrage med et undervisningsforløb. Vi kan ikke tilbyde penge for evt. undervisningsforløb, som vi i øvrigt forbeholder os ret til at redigere i, men vi kan sige et på forhånd TAK.

INVITATION

Pædagogisk eftermiddag på Kaj Munk Forskningscentret torsdag 29. august 2013

Kaj Munk Forskningscentret på Aalborg Universitet er nu så langt med '*den digitale Munk*', at vi gerne vil invitere interesserede til en pædagogisk eftermiddag, som er åben for alle interesserede.

Torsdag 29. august 2013, kl. 15 – ca. 17.45,
Kroghstræde 3, lokale 4.110 på Aalborg Universitet, 9220 Aalborg Ø

Fra Aalborg Universitet deltager Jørgen Albretsen, Knud Erik Andersen,
Sandra Burri Gram-Hansen og Marie Goul.

Vi vil præsentere:

- 'Den digitale Munk'.

Næsten alt hvad Kaj Munk har skrevet foreligger nu elektronisk og lige til at arbejde med. Så kunne du tænke dig at arbejde med skuespillene *Ordet*, *Han sidder ved Smeltediglen*, *Niels Ebbesen* eller emnerne 'Kaj Munk og samarbejdspolitikken', 'Olleruptalen' eller 'Kaj Munk og de stærke mænd' osv., osv., så er kilderne og kommentarerne her. Det samme gælder et flertal af Kaj Munks prædikener, bl.a. Kaj Munks allersidste prædikener, hvor han meget direkte opfordrede til modstand mod besættelsesmagten.

- PLOT-projektet og Vester Hassing Skole. Præsentation af en pædagogik, der udnytter lokale tilknytningspunkter i arbejdet med Kaj Munk.
- Et mindre antal 'grydefærdige' undervisningsforløb præsenteres. Det er så op til dig at bruge det fra undervisningsforløbene, du kan bruge. Lærere og klasser er forskellige, så derfor!

Lyder det interessant? Så er det blot at tilmelde sig til Jørgen Albretsen på mailadressen jalb@hum.aau.dk senest den 20. august 2013. Det er gratis at deltage, og vi serverer en kop kaffe/te med kage.

Efterlysning: Undervisningsmaterialer

Af Knud Erik Andersen

Måske har du et undervisningsmateriale om Kaj Munk? Hvis ja, så er Kaj Munk Forskningscentret interesseret i at modtage det med henblik på at opbygge en samling af bøger, hæfter, videoer m.fl., der har været brugt i skolen og i gymnasiet.

Siden Kaj Munks død i 1944 er der kommet en del undervisningsmaterialer om Kaj Munk. Vi vil prøve at opbygge en samling, der er så komplet som mulig, men vi kan ikke gøre det uden at få hjælp hertil. Måske har du en bog eller to liggende fra din skole- eller gymnasietid, måske ved du, at der på din gamle skole ligger undervisningsmateriale, hvori Kaj Munk indgår, og som ikke bruges, måske... osv., osv.

Ud over at opbygge en samling af de forskellige årtiers undervisningsmaterialer er det hensigten at bruge materialesamlingen som grundlag for at undersøge, hvad der er produceret og hvilke tendenser, de forskellige årtiers materialer afspejler. Videre vil materialesamlingen kunne inspirere til at udvikle nye undervisningsmaterialer om Kaj Munk. Til dansk, historie, religion og tværfaglige undervisningsforløb. Der er brug for det.

Vi kan ikke tilbyde penge for evt. materialer, men siger på forhånd TAK. Materialer kan sendes til: Kaj Munk Forskningscentret, AAU, Krogstræde 3, rum 4.117, 9220 Aalborg Ø. Du er velkommen til at kontakte ekstern lektor Knud Erik Andersen, på mailadressen knea@hum.aau.dk, med spørgsmål eller kommentarer til ovenstående.

Vanskeligheder ved at arbejde med og forstå Kaj Munk

Af Knud Erik Andersen

1930'erne og 1940'erne var Kaj Munks storhedstid som forfatter og debattør. Hans personlighed slog igennem båret af de samfundsforhold, han indgik i. Men Kaj Munks tænkning var mere end blot en genspejling af det danske samfund i en omtumlet tid; hans eget sind var med til at præge det danske samfund og således også med til at ændre forudsætningerne for den næste generation.

Jeg vover i dette nr. af *Munkiana* at byde ind med en artikel¹, som har fået mig til at fundere over nogle af de vanskeligheder, der knytter sig til at skrive om Kaj Munk og hans tid². Der er tale om vanskeligheder, som - mit postulat - spejler sig i meget af, hvad der i de sidste årtier er skrevet om Kaj Munk.

Kun de kilder, der er til rådighed

Der er først de metodiske *vanskeligheder*, som udspringer af kildematerialets karakter. Som alle andre, der vil skrive om Kaj Munk, har jeg fx det problem, at jeg nødvendigvis må bygge på de *kilder*, der er til rådighed, og ikke dem, der ikke er til stede. Det betyder, at det billede af Kaj Munk og hans tid jeg og andre 'tegner', kunne være blevet

¹ "Kaj Munk og hans karakterdannelse" (side 17)

² Artiklen er inspireret af og i passager en gen-givelse af P.G. Lindhardts "Indledning" til hans disputats "Vækkelser og kirkelige retninger" fra 1950. Hvad jeg har gjort er at sætte Lindhardts principielle metodiske overvejelser ind i en Kaj Munk forskningsmæssig sammenhæng og gjort dem til mine. Således er ansvaret for artiklens indhold alene mit.

ganske anderledes, hvis der havde været flere kilder til rådighed.

Jeg ved, hvad jeg har til rådighed af kilder om Kaj Munk, men ikke hvad jeg ikke har. Jeg er overbevist om, at der er meget, jeg ikke kender til eller som ikke længere findes, og som jeg derfor ikke kan bygge på, hvorfor det billede, jeg og andre når frem til, *må* være fortegnet. Hvorfor nu det, kunne man spørge? Fordi alt det, som har været og kilderne ikke beretter om, ikke kan tages i betragtning.

Upålidelige kilder

Der er for det andet det forhold, som gælder al arbejde med kilder, at man må regne med, at de kan være mere eller mindre upålidelige. Det gælder også artikler og større biografier om Kaj Munk, ligesom det gælder Kaj Munks egen selvbiografi, *Foraaret saa sagte Kommer*. Når jeg ser, hvad der er skrevet om Kaj Munk af venner, bekendte, beundrere, disciple, der har følt sig forpligtet til at rejse eftertidens minde over Kaj Munk (eller er det over sig selv?), så kalder det på kritisk eftertanke. Og når jeg læser *Foraaret saa sagte Kommer*, ja, så har jeg nok en førstehåndskilde til forståelse af, hvordan Kaj Munk, på det tidspunkt da han skrev sin bog, så på sit liv, som det var forløbet, men jeg har også en skildring af, hvordan han ønskede, at andre skulle se på hans livsløb. Selvbiografier er skrøbelige, ikke blot husker Kaj Munk givet galt flere gange, men hos ham som hos andre, der gør i selvbiografier, sker der det, at erindringen bevidst eller ikke bevidst forskyder sig i retning af at tegne det billede af sig selv og de nærmeste, som han/man ønsker skal blive stående. Sat på spidsen: Kaj Munk

tegner et billede af sit liv efter en linje, som vel er tilbage i hans erindring, når han som midaldrende sognepræst og dramatiker søger at sammenfatte sin livshistorie, men vi har reelt ikke nogen garanti for, at den er andet end hans egen opfindelse.

De fleste af de bøger, der skrives om afdøde personligheder, af slægt og venner og meningsfæller, er tomme og flade og med en tendens til at være *helgenbiografier*. Alt for sjældent tegner de et virkeligt menneske af kød og blod, dvs. et menneske, der er bestemt ved sine modsætninger og sin sociale sammenhæng. Hvad så? Vi får i stedet et glansbillede af en person med enkelte krusninger. Et glat og modsigelsesfrit billede. Jeg spørger mig selv og min læser, om det ikke også er eksempler herpå i de biografier, vi har set om Kaj Munk?

Brevene udgør et særlig vigtigt kildemateriale

Hverken biografier eller selvbiografier kan kaldes førstehåndskilder. Det kan der i mod – og så er vi ved mit tredje punkt – *brevene*, som Kaj Munk Forskningscentret har til gode at arbejde med og præsentere i elektronisk form. Det gælder ikke mindst breve *fra* Kaj Munk. Lad os få brevene frem og blive gjort tilgængelige på nettet, så mange kan have glæde af dem, og via brevene komme tættere på den virkelige Kaj Munk. Breve *til* Kaj Munk forefindes i et stort tal og giver et indtryk af tid og sagsforhold. I denne sammenhæng var årets generalforsamling i Kaj Munk Selskabet den 12. januar 2013 i Vedersø en stor og glædelig overraskelse, idet der i tilknytning til Søren Dosenrodes (vores formand) beretning kom frem,

at flere havde kendskab til, hvor der befandt sig breve, som Kaj Munk havde skrevet, og som i dag bl.a. befinder sig i diverse bankbokse. Det skal blive mere end spændende at se, hvad der dukker op.

Hvad Kaj Munk skrev med henblik på offentliggørelse, fx en prædiken, en avisartikel, et stykke dramatik eller en selvbiografi, er ikke førstehåndskilder. Og det er de (i min optik) ikke, fordi de er skrevet i lyset af at skulle offentliggøres. Med brevene forholder det sig anderledes. Hvad gode venner skriver til hinanden uden tanke på offentliggørelse, når de udløser deres inderste følelser, tanker og bekymringer for hinanden, er *førstehånds* stof. Brevene kan man lægge vægt på, selv om de selvfølgelig også rummer tolkningsproblemer. I hvor høj grad er et brev fx typisk for Kaj Munk? Er det udtryk for et øjeblikks ophidselse eller trods? Et uovervejede udbrud eller en sindsstemning? Vi er her ved en af de mange problemstillinger Kaj Munk forskningen rummer – og som det er nødvendigt metodisk at forholde sig til.

Vi har en samling breve, en selvbiografisk kærlighedshistorie, fra Kaj Munks hånd, som han skrev i 1926. Brevene blev sendt til dr. theol. Niels Nøjgaard, der fik pålagt ikke at udgive brevene, manuskriptet, før alle berørte ikke var mere. Det skete så i 2001, hvor *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer* udkom på Nyt Nordisk Forlag³.

3 I "Forord" og "Til indledning" til *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer* fortæller Morten Nøjgaard, at hans far, dr. theol. Niels Nøjgaard, nogle år før sin død pålagde ham, at "udgive et manuskript, som Kaj Munk havde givet ham i 1926." I 2001 var tiden inde hertil. Til historien hører, hvad professor, dr. phil. Niels Nøjgaard skriver i 1984, at "Kaj Munks familie

Disse breve, tegner et billede af en forelskelse i 1926 og er på samme tid en skildring af Munks sammensatte personlighed. Jeg fremhæver disse meget personlige, næsten hudløse breve, fordi de netop synes at have fat om sider af Munks personlighed, som ellers ikke ses udtrykt i hans litterære virke. I hvert fald erindrer jeg ikke i min Kaj Munk læsning at have en oplevelse af at være så tæt på ham, som her, hvor menneskesindets splittelse, den menneskelige lidenskab og kravet om at være ærlig over for sig selv står stærkt. Brevene nuancerer og komplimenterer billedet af Munk og er langt fra de helgenskildringer, der ellers ofte knyttes til store, nationalt orienterede, personligheder. Med Niels Nøjgaard kan jeg kun erklære mig enig i, at der ikke sættes nogen "plet på Kaj Munks karakter, dels er alle hovedpersonerne døde og deres efterkommere ældre mennesker, bosat uden for sognet." (Munk 2001: 9)

Hvor om alting er, så er det ikke muligt et hundrede procent at tegne et fuldstændigt dækkende billede af Kaj Munk og hans samtid, men det er opgaven at søge at skildre såvel manden som tiden i lyset af: *Hvordan var det nu egentlig han var, og hvordan var den samtid, han indgik i.* Nutiden er ikke samtiden, hvilket gør det til en umulig opgave at "tegne" et facitliste-billede af manden og tiden. Det hindrer dog ikke, at opgaven er, så godt det kan lade sig gøre at vise, hvordan Kaj Munk nu egentlig var, og hvordan den samtid var, som han var en del af og satte sit præg på.

har af hensyn til hans eftermæle i sognet ment at måtte fraråde offentliggørelse."

Brug dig selv som redskab

Uanset at vi har ganske mange tekster fra Kaj Munks hånd, så er situationen den, at vi ikke har alt. Noget står brudstykkevist. Det er efterladt os, og vi skal prøve at forstå, hvad Kaj Munk ville og stod for. Hvordan gør man det, hvordan forstår man manden og tiden? kunne man spørge. Det gør man først og fremmest ved at bruge sig selv. Sagen er nemlig, at undersøgeren er sit eget bedste og vigtigste redskab. Men han (jeg) forstår med personlighed, der nu engang er hans (min). Forskeren kan ikke i sit arbejde med Kaj Munk-tekster se bort fra sig selv og se helt objektivt på det, der foreligger; han forstår Kaj Munk og menneskene omkring ham, som den han er. Hans religiøse eller ikke religiøse forståelse, hans politiske og nationale forståelse m.m. former umærkeligt og uundgåeligt billedet af den person og den tid, der er i undersøgelsesfeltet. Det er også derfor, at litteraturen om Kaj Munk og hans tid tolkes så vidt forskelligt af forskellige forskere. Det gælder ikke mindst den del af litteraturen, der handler om Kaj Munks eftermæle, hvor de politiske skillelinjer for alvor kommer til udtryk.

Per Stig Møller udtrykker sig poetisk og alligevel præcist om samme problematik: "Selv om historien ligger fast som et landskab, skifter hver generation syn på den og opdager sammenhænge og hjørner, som før var overset, fordi tiden forskyder enhver generations vinkel, ligesom lyset falder forskelligt over landskabet i dagens løb". (Munk 2000: 9)

Det er nu engang sådan, at enhver, der søger at beskrive og forstå en tid og en person, altid medbringer sin egen forhåndsforståelse af tilværelsen, og

med den – sand eller falsk – genopliver han den døde. Således også billedet af Kaj Munk i vores bevidsthed. Der er ikke tale om at gengive et fotografi, snarere er sammenligningen med en kunstmaler, en portræt- og samtidsmaler, dækkende. Kaj Munk og menneskene omkring ham bliver nemlig malet med "sindets palet". Og resultatet kender vi: det er et billede, der udtrykker et samspil mellem Kaj Munk (modellen) og maleren (forskeren). Billedet er på én og samme tid *sandt* og samtidig *tvetydigt*; sandt fordi det redeligt gengiver og er i overensstemmelse med forskerens personlighed og den tænkning, han er nået frem til om Kaj Munk – "*Sandt*, men ikke *virkeligt*, fordi al samtidighed mangler." (Lindhardt 1951: 12)

For nu at understrege: Kaj Munk stoffet må først igennem den kildekritiske fase, hos den, der arbejder med stoffet og derefter igennem hans/hendes bevidsthed med henblik på at skabe det bedst mulige, dvs. mest pålidelige, billede af virkeligheden – men det er hans/hendes virkelighed og ikke virkeligheden. Kaj Munk døde i 1944 og kan ikke protestere. Han må tavst finde sig i at blive lagt i vore hænder og få lagt etiketter og betegnelser på sig.

Jeg har med den artikel, der er i dette nr. af Munkiana, givet et sandt billede af den karakteropdragelse, Kaj Munk mødte i hjem og skole; men (erkendt) det er ikke virkeligt, det er mit billede.

Litteratur

Andersen, Knud Erik: *Den tilsigtede funktion for elevernes karakteropdragelse af religionsfaget i folkeskolen 1780-2010 og af Folkekirkens Skoletjeneste siden ca. 1990*. Ph.d.-afhandling. Aalborg Universitet. 2012

Lindhardt, P.G.: *Vækkelser og kirkelige retninger*, Det danske Forlag, 1951.

Munk, Kaj: *Af et overfladisk, gejstligt Menneskes Papirer*. 2001.

Kaj Munk og hans karakterdannelse

Af Knud Erik Andersen

Karakterens ‘formning’ begynder meget tidligt i barnets udvikling (Grue-Sørensen 1974: 173), så med stor sandsynlighed blev Kaj Munks personlighed grundlæggende formet af de mennesker, der var tæt på ham i den tidlige barndom. Dvs. forældre, plejeforældre og lærere, der var rundet af og levede i et Danmark, der nok var i opbrud, men på samme tid også var tæt bundet til Gud, konge og fædreland.

Dannelsestænkning og tid

Artiklen vil 1) give et billede af den religiøse tænkning, der prægede det præmoderne samfund og Kaj Munks barndomshjem. I sammenhæng hermed omtales Kaj Munks biologiske forældre og hans plejeforældre. Artiklen vil videre vise, 2) hvilken tilsigtet karakterdannelse¹ skolen stod for under Kaj Munks opvækst. I sammenhæng hermed bliver nogle af Kaj Munks undervisere omtalt.

Det er forfatterens forståelse, at

¹ Ved karakteropdragelse forstår man “bestræbelserne for at danne og udvikle sider af personligheden, som sammenfattes under navn af karakteren”. (Grue-Sørensen 1974: 173). - Karakter “er noget man har, hvis man kan sige nej til en række fristelser og leve op til bestemte fordringer og korrekte handlemåder.” (Brinkmann 2008: 135).

dannelsestænkning og tid ikke kan skilles ad. Forståelsen af, hvad der er godt for barnet, kan dengang som nu ikke skilles fra den samfundsmæssige udvikling.

1. ‘Usamtidighed’

Det præmoderne samfund var generelt afsluttet, da Kaj Munk blev født i 1898; ‘det moderne’ havde for længst vundet indpas. Men som bekendt udviklede og udvikler alle dele af samfundet sig ikke i samme tempo. I dele af samfundet skete epokeskiftende i forskellige tempi.² Og i kirkelige og missionske kredse var man ikke ‘temporyttere’, hvad bl.a. den skole-kirkelige lovgivning dokumenterer.³

Hos såvel sine biologiske forældre som hos plejeforældrene voksede Kaj Munk op i et segment af befolkningen, der grundlæggende var forankret i det præmoderne samfund, hvilket utvivlsomt var med til at forme ham og den karakter, der var hans.

Skolen var også med til at danne Kaj Munk. Danmark fik en ny skolelov i 1899, der tog højde for, at det danske samfund afgørende var under ændring, bl.a. i kraft af en bredere fagrække og et ændret indhold. Men når det gjaldt skolens overordnede formål og den religiøse påvirkning af eleverne var skolens sigte, som det havde været siden 1814. Formål og fag skulle understøtte et samfunds- og menneskesyn, der hørte

² Den faglige betegnelse er ‘usamtidighed’, der er et begreb, der kan føres tilbage til den tyske filosof Ernst Bloch og fremført i bogen *Erbschaft dieser Zeit* (Bloch 1935). Begrebet finder hyppigt anvendelse i social- og historievidenskaberne i behandlingen af det moderne i det 19. og 20. århundrede.

³ Jfr. fx det Sthyrskke cirkulære fra år 1900, hvis indhold kunne være skrevet i 1814.

det præmoderne samfund til. Sagt på anden vis: Almueskolen⁴ blev ændret – kom til at hedde folkeskolen – men uden at dens religiøse og nationale grundlag for alvor blev udfordret. Det var ind i denne skole, at Kaj Munk, knyttet til bl.a. begreber som pligt, etik, fædreland og tro, blev dannet.

Den religiøse tænkning

Kaj Munk voksede op med Gud, konge og fædreland og var – som det hørte det præmoderne samfund til – i en verden hvor alting havde sin faste plads og funktion. (Brinkmann 2008: 142). Gud var universets centrum, og tilværelsens mål var bundet til at opfylde de fordringer, den almægtige Gud havde sat. Det var disse fordringer, karakterbegrebet indfangede, og som kom til udtryk i skolens formål og i tidens bibelhistorier⁵, hvis funktion var at påvirke og disciplinere eleverne og forme deres karakter. (Andersen 2012: 89)

I det miljø, som Kaj Munk mødte i sine første leveår, havde livet og

dets tilskikkelser sin baggrund i en metafysisk verden, der om end den ikke var til at iagttage eller forstå, så alligevel var bestemmende for forståelsen af, hvordan livet hang sammen. Gud var så at sige bag det hele, hvad der fx kan iagttages i N.F.S. Grundtvigs salme fra 1856: *Alt står i Guds faderhånd*:

*Alt står i Guds faderhånd
Hvad han vil, det gør hans ånd:
Af Guds nåde, til Guds ære
Evig glade vi skal være.*

Gud var den, der gav den frugtbare jord og sikrede regn og varme, og det var Ham, der i sidste instans sikrede menneskets overlevelse, hvad der kommer til udtryk i Jakob Knudsens salme: *Vi pløjed og vi så'de* (1892 udgaven, første version er fra 1783), hvor det i én af stroferne, hedder:

*Alle gode gaver
De kommer ovenned
Så tak da Gud, ja pris dog Gud
For al hans kærlighed.*

Salmen var populær i samtiden og den dag i dag anvendes den netop citerede strofe som bordbøn i flere danske hjem. Vi er i et gudscentreret, deocentrisk samfund.

For det enkelte menneske handlede det i høj grad om at leve op til kirkens idealer: Korrekt handlevis, modstå fristelser og leve op til Kristi fordring om næstekærlighed. Det var denne tænkning og fordring Kaj mødte i hjemmet, kirken, ved møderne i missionshuset og i skolens religionsundervisning. Det hele kan sammenfattes i det præmoderne samfunds grundlæggende karakterbegreb: DYD.

4 Skolen hed Almueskolen frem til 1899, derefter folkeskolen.

5 Jeg ved ikke, hvilken bibelhistorie skoledren-gen Kaj mødte, men formentlig biskop C.F. Balslevs bibelhistorie, der blev den mest solgte bibelhistorie i Danmark - nogensinde. 1937 udgaven kom i oplag nr. 143 på Gyldendals Forlag. Bogens format var ikke særlig stort, nemt at have med sig i et tornyster eller en lomme.

- Bibelhistorien følger den bibelske kronologi og er verdenshistorie. Den sætter ikke spørgsmålstegn ved indholdet. Hverken bibelkritikken eller udviklingslæren er i nærheden af indholdet, der ses som sandt og til gavn for mennesket, ja, grundlaget for tilværelsen. Selv 1937 udgaven, som Københavns Kommune approberede, satte ikke spørgsmålstegn ved, at Moses levede ca. 1500 f.Kr., og at han var forfatter til Mosebøgerne. I en tidstabel er Moses placeret "omtrent Aar 1600 f. Kr." (Balslev 1937: 120).

Dyd

Dyd handlede om “moralsk Færdighed i at tænke og handle i overensstemmelse med Pligt og Menneskets højere bestemmelse; Færdighed i at erkende og udøve det Gode”, hedder det i Danmarks ældste ordbog, Christian Molbechs ordbog fra 1833. Dydsbegrebet optræder igen og igen i pædagogiske og kristelige tekster i samtiden. Vi møder det bl.a. i bibelhistorierne og i mange prædikener.

Ane Mathilde var med til at præge Kaj for livet

Kaj kom til verden den 13. januar 1898 i Maribo. Begge forældre døde tidligt. Faderen, garvermester Carl Emanuel Petersen, i 1899, og moderen, Ane Mathilde, i 1904. I en artikel fra 1942 fortæller Munk: “Nej, jeg havde kun lige løst Verdensborgerskab, da Far begyndte at sætte Smaabeløb ind på en Bankbog med mit nyskabte Navn. 10 Kr., 25 Kr. ...” (Munk: JP, 30/8 1942). I samme artikel refererer Kaj Munk, hvad han har fået fortalt om faderens død, der kom uventet og i forlængelse af en udflugt til Lysemose.

Kaj kan selvfølgelig ikke huske sin far, men nok sin biologiske mor, som der ikke kan være tvivl om prægede ham for livet. Ane Mathilde kom, skriver Munk, “ude fra Landsbyen, hvor Gud jo stadig er. Han har været hende en haard Herre. Hvorfor? Hun havde faaet Forklaringen: for at vende alt til de gode. De haarde Kaar i Barndom og Ungdom havde jo været Guds Gave til hende, for at hun rigtig skulde kunne skønne paa Lykken, naar den kom. Og da den kom, forstod hun det. Og hun havde skønnet paa den. Og nu stod hun her og forstod ingenting mer. Gud var mere gaadefuld for hende ende nogen Sinde før.” (Munk: JP, 30/8

1942).

Kaj husker kirkegangen med moderen hver søndag i Maribo Kirke, som han mindes som værende ganske “fornøjelig”. (Munk 1947: 30) Han har “nogle dybe erindringer om samværet med moderen, og han husker den aftenbøn, hun lærte ham, hvori faderen og de små engle indgik”. (Møller 2000: 55). I *Foraaret saa sagte Kommer*, fortæller Kaj Munk, at han hver aften kærligt sagde godnat, ikke blot til faderen, som han vidste var i himmelen, men også til den “kære Gud og Jesus”. (Munk 1947: 29).

Hyppigt valgte Ane Mathilde at komme i den katolske kirke i Maribo. I *Foraaret saa sagte Kommer* skriver Kaj Munk om sine erindringer herfra: “Der er ingen, der synger, og ingen, der prædiker. Der er bare stille. Og selv gør man ikke andet end at sidde stille. Bare sidde stille og mærke, at Gud er nær.” (Munk 1947: 32).

Fra første færd var det således moderen, der førte Kaj Munk ind i en religiøs verden, der satte sig spor i hans sind. Der tegner sig et billede af et morbarn forhold præget af stor varme og kærlighed. Mor og søn var “forbundne”, som Munk selv skriver (Munk: JP, 6/9 1942).

Marie Munks betydning for Kajs karakterdannelse kan vanskeligt overvurderes

Ane Mathilde døde af tuberkulose, da Kaj var fem år. Et halvt år efter hendes død kom Kaj i pleje i Opager hos husmand Peter Munk og Marie, der skabte et godt hjem for Kaj. Marie var en kusine til Ane Mathilde og selv barnløs. Den endelige beslutning om, at Kaj skulle være hos Peter og

Marie Munk, blev taget ved Ane Mathildes begravelse, umiddelbart efter jordpåkastelsen. Selve forløbet giver et billede af den stærke person, Marie var og samtidig et tidsbillede:

“En lille uanselig bondeklædt Kone, der trak noget paa det ene Ben, traadte ud fra sin Plads i Baggrunden og gjorde sig til Hovedperson. Med en Stemme, der skingrede lidt af Nervøsitet, begyndte hun at tiltale de let chokerede Købstadsmennesker: “Ja, jeg er jo Mathildes kusine, og min Mand og jeg har talt med hende om at tage Kaj, hvis der skulde blive Brug for det.” Det var der ingen, der svarede noget paa, og nu blev lille Tante Marie rød i Kinderne: “Det er altsaa vort Tilbud, og hvis I tager imod det, kan I jo bare sende ham ud til os. Men det maa være snart. For vi skal have Orden paa Sagerne.” Saa blev der stille igen. Ikke en stemme lød, undtagen fra den friske Grav. Den sagde Tak. Men den var der ingen, der hørte. Nogen tænkte vel paa, at de ingen Adkomst havde til at svare, og nogen tænkte vel paa de 2000 i Bankbogen. Omsider fik man dog taget sig sammen til at svare Naa og Ja og Det er jo godt. Men da Tante Marie saa lod sig forlyde med, at fik hun Barnet, var det rimeligt, at hun ogsaa fik lidt Klæder og Sengetøj til det af Dødsboet, var man atter paa Vagt og svarede hende med den Oplysning, at det kunde hun jo købe paa Auktionen. Saa alt, hvad jeg fik i Arv fra mine Forældres Hjem, var min Daabskjole, en Kaffedug og Gud. De tre ting ejer jeg endnu.” (Munk: JP, 20/9 1942).

Marie og Peter Munk øvede selvfølgelig indflydelse på Kajs dannelse med den livsstil og tænkning, der var deres. Marie var en stærk og streng

kvinde, der vidste, hvad der var rigtigt og forkert og på bedste missionske vis forestod en kristelig opdragelse. “Hun var sej, udholdende i Arbejde, langsom til Vrede, men uden evne til Tilgivelse. Vant til at skulle bære sin egen Byrde og sættende en Ære i at kunne det. Nøjsom. Fuld af Foragt for dem, der forlangte noget af Livet.” (Munk 1947: 49) Men Marie var også kærlig og varm og tog sig omsorgsfuldt af sin dreng fra første færd. “Hun varmede Uldtæppe paa Kakkellovnen, svøbte mig ind og bar mig i Seng, bar mig næste Morgen tilbage og klædte mig paa ved den bøgebrændelune Kakkellovn. Paa Væggen over os hang Vilh. Becks Billede...” (Munk 1941: 25/5 1941)

I en søndagsprædiken i 1941 omtaler Kaj Munk sin afdøde mor og hendes enorme betydning for ham: “Hvad nu Mor angik, da har hun været et Vidne om Kristi Kærlighed for mig med baade sin Mund og sine Hænder ...()... Saadan vidste jeg allerede 5 Aar gammel, at vi Mennesker har hjemme i to Verdener med alt, hvad der os dyrebart; histoppe var Far, hernede var Mor, og jeg selv var altsaa omtrent lige meget begge Steder.... Traaden til Evigheden, som min døende Mor havde lagt i mine smaa Hænder, spandt jeg selv videre paa.” (Munk 1941: 25/5 1941).

Peter passede dyrene, kørerne og hestene, og selvfølgelig jorden. Det hele fik Kaj lov til at hjælpe ham med. Peter var “hurtig i Arbejde og hurtig til at blive træt af Arbejdet, hurtig til Vrede og hurtig til Glemsomhed. Vant til at kunne gaa udenom, til at kunne regne med, at andre nok skulle klare det for ham. ...()... Varmhjertet. Glad for Dyr, glad for Børn.” (Munk 1947: 49)

Hjemmet forankring i det missionske

førte til, at forældrene førte Kaj “ind i baade Møder og søndagsskole” (Wested 1946: 14). “Hver Søndag blev jeg sendt i Søndagsskole, ofte kom jeg til Missionsmøder, og meget hørte jeg, der greb mig og satte sit Spor”. (Munk 1947: 115) Troen var “en hellig sag” i hjemmet. Den agtede og dygtige taler, missionshøvdingen, pastor Julius Bachevold⁶, som Kaj Munk livet igennem nærede stor respekt for, var højt værdsat. (Behrens 2011: nr. 22).

Kaj skulle have “det bedste”

Marie ønskede alt godt for sin dreng. Han skulle have “det bedste” og ønsket om, at få Kaj i Vejleby Skole (mere herom senere) blev nok begrundet i den kortere skolevej, men helt afgørende har det sikkert været, at her vidste hun, at Kaj ville få Martinus Wested som underviser, og han var “det bedste”. Wested var kendt som en dygtig lærer, og Marie har været sikker på, at han var i stand til at bibringe Kaj de kundskaber, hun anså for vigtige. (Daugbjerg 2003: 61). Kaj Munks skolekammerat, Poul Bræmme, der hyppigt kom i hjemmet har skrevet, at ikke mindst Maries “betydning for ham (Kaj) og Indflydelse på Dannelsen af hans Karakter kan vist vanskelig overvurderes.” (Bræmme 1946: 34).

⁶ Sognepræst og “Missionshøvding”, der virkede med stor autoritet og myndighed. Kaj Munks og familiens lokale indremissionske sognepræst. “Guds flammende stridsmand.” (Wested 1946: 17 og 18). I *Indre Missions Tidende* nr. 22, 2011 har Carl Peder Behrens en artikel, “Da den vantro pastor Bachevold blev omvendt”. Artiklen slutter med en omtale af Julius Bachevolds betydning for Kaj Munk – med referencer til *Foråret så sagte Kommer og Himmel og jord*. Artiklen giver et godt indtryk af, hvor stærk en personlighed Julius Bachevold var, og hvor stærkt han stod i Kaj Munks bevidsthed.

2. Skolens formål

For at undersøge den tilsigtede karakterpåvirkning i skolen, tager vi udgangspunkt i skolens formål. Det betyder, at vi skal have fat i skoleloven af 1814. Det skal vi, fordi en helt central del af 1814-loven, nemlig skolens formål, gjaldt under Kaj Munks opvækst og hele skolegang, ja, helt frem til 1937. Nok var skoleloven af 1814 blevet revideret flere gange siden 1814, men formålet med skolen lå fast. Heri hed det, at det var skolens opgave at “danne dem (børnene) til gode og retskafne Mennesker i Overensstemmelse med den evangelisk-christelige Lære, samt at bibringe dem de Kundskaber og Færdigheder, der ere dem nødvendige for at blive nyttige Borgere i Staten.” (Larsen 1914: 420).

En analyse af skolens formål tegner et billede af en skole, hvis værdigrundlag ikke var til at tage fejl af. Det var den evangelisk-kristelige lære, der bl.a. via Luthers lille Katekismus (§ 29) også var indholdet i faget Religion. Skolens etiske projekt var heller ikke til at tage fejl af, nemlig at danne “gode og retskafne Mennesker”.

Skolen havde tydeligvis en dobbelt funktion: karakteropdragelse og undervisning. Karakteropdragelsen var formuleret ud fra den evangelisk-kristelige lære, hvorved hele skolens virke kan siges at være bestemt ud fra kristendomsundervisningen. Målsætningen udtrykker, at til det at være borger i Danmark hørte en forpligtelse over for samfundet. I det hele synes ‘pligt’ at være et centralt ord i en verden, hvor magthaverne ved, hvad pligten indebærer og begrunder den i et ‘kristeligt skær’, jfr. nedenfor. Forpligtetheden havde sin rod i kristendommen, hvor

Jesus i Matthæusevangeliet 22,37-39, er citeret for at sige: "Du skal elske herren din Gud, og din næste, som dig selv." Forpligtetheden over for kirken og dens lære, der var religionens tilsigtede funktion i skolen, kan ikke overraske. Datiden, ja langt ind i 1900-tallet, så nemlig sig selv i et naturligt forhold til kirken. Skolen var derfor forpligtet over for at lære børnene at blive "gode og retskafne mennesker", og midlerne var grundlæggende knyttet til religionsfaget og den lærer, der selv levede på kristentroens grund. Læreren var kirkens og statens repræsentant over for børnene, og det var ham/hende, der skulle sikre, at eleverne blev dannet til mennesker. Nogen man åbenbart ikke var, men blev dannet til.

Skolens religionsundervisning

Det store flertal i Kaj Munks samtid var ikke i tvivl om, at faget religion fortsat måtte være noget centralt i skolen. Naturalisme og darwinisme var ikke noget, der optog folk i almindelighed. Grundforståelsen var, at barnet af natur var religiøst – at moral og religion hørte sammen – og at religionen var den eneste åndelige ballast almindelige mennesker fik med ud i livet. Det er en tænkning, der bl.a. kommer til udtryk hos ministeriets konsulent, professor Rovsing, der så tidligt som i 1876 pegede på, at religionen måtte meddeles på en anden måde i almueskolen. (Rovsing 1876: 94 ff.). Det kom så til udtryk i det Sthyrskes⁷ cirkulære af 6. april 1900, hvor det hedder: "I Overensstemmelse saavel med kristendommens eget Væsen som med Sjælelivets naturlige Udviklingsgang bør Kristendommens Historie

⁷ Cirkulæret har fået navn efter undervisningsminister og biskop H.V. Sthyr.

være Grundlaget for Undervisningen, men denne Histories Betydning bør lægges Børnene indtrængende paa Hjerte, idet de ledes til en forstaaende og hjertelig Tilegnelse af den kristelige Børnelærdom, som den er indeholdt i Luthers lille Katekismus, og saaledes oplæres til at holde alt, hvad Herren har befalet dem (Math. 28,20)."(Bugge:1968: 102 ff.)

Det samme synspunkt blev også gjort gældende over for eksamensmellemskolen, hvor det fra officiel side blev fastslået, at religionsundervisningen "tjener til Udvikling af Barnets religiøse Anlæg, vækker dets Interesse og paavirker dets Hjerte, saa at Eleverne altid beholder Følelsen af, at hvad der tales om i Religionstimen, er noget, som angaar det virkelige Liv." (Kgl. Anordning 1904: 26/5) Også her knyttes religion og moral nøje sammen, idet "religionsundervisningen skal vække, nære og uddybe barnets moralske sans og give det nye Motiver til at fly det onde og gøre det gode..." (Bekendtgørelse af 1.7.1904) – Således religionsundervisningens tilsigtede funktion i karakteropdragelsen, da Kaj begyndte i skolen – og i årene efter.

Den officielle holdning var nok, at skolen nok skulle formidle viden (jfr. skoleloven af 1899), men først og fremmest skulle skolen lægge vægt på karakteropdragelsen, som den kom til udtryk i skolens formål og i det Sthyrskes cirkulære. Det vil sige en karakteropdragelse, der var nøje knyttet til religionen, dvs. den evangelisk-lutherske lære. Læreren, der selv var religiøs, stod som formidler af dydsindlæringen, og bibelhistorierne med tilknyttet metodik var karakteropdragelsens 'hvordan'.

(Andersen 2012: 87)

Tog Kaj Munks skolens dydslære til sig?

Om Kaj Munk tog skolens officielle dydslære til sig, så den blev en del af ham, ved vi ikke. Det giver skolens dokumenter nemlig ikke i sig selv grundlag for at svare på. Som det hed i en indbydelse til et ph.d.-seminar, så kan "værdier og værdibindinger ikke gives videre til næste generation med nogen sikkerhed for resultatet." (DPU 2007: Indbydelse til ph.d.-kursus). Men da vi ved, at dannelsen af bevidstheden⁸ grundlæggende er et resultat af samvær og samtale med forældre, lærere og kammerater m.fl., kan der ikke herske tvivl om, at skolens værdigrundlag har bidraget til Kaj Munks karakterdannelse.

Den lærer, der mest "afgørende satte sig spor hos Kaj Munk"

Såvel Kaj Munk⁹ selv som senere hans søn Arne Munk¹⁰ fremhæver førstelærer Martinus Wested, som den personlighed, der mest afgørende satte sig spor hos Kaj Munk.

8 Sml. Peter Berger. *Den samfundsskabte virkelighed*, 1972 og *Den sociale konstruktion af virkeligheden*, 2007

9 Kaj Munk om Martinus Wested: "Han (Wested) behandlede os aldrig som Elever, men altid som Mennesker. Det gjaldt ikke for ham om at stoppe Kundskaber i os; men alt det, han holdt af i Livet, vilde han ogsaa gerne have os til at holde af. ... ()... Jeg betænker mig ikke paa at sige, at hans Undervisning vad adlende. Hans Gennemgang af Bibelhistorie eller Danmarkshistorie bestod i en Appel til de ædle Instinkter i os." (Munk 1947: 79)

10 Arne Munk var klar over Martinus Westeds store betydning for faderen og i 1963 skrev han en hilsen til Wested. På kuerten stod der: "Til Fars ypperlige, personlige, personlighedsdannende Lærer, Martinus Wested..." (Daugbjerg 2003: 131).

Martinus Wested fik et nært og livslangt tillidsforhold til Kaj Munk. (Daugbjerg 2003: 62) I artiklen "Drengen fra Opager", fortæller Wested, at den otteårige dreng, han første gang mødte, var "bleg, næsten gennemsigtig" og så ville han "jo være Præst". Ikke så underligt at Wested, der var grundtvigianer, følte sig ilde berørt, for hvad han så og oplevede lignede en religiøs "Overspændthed" hos et barn. Wested spurgte da også sig selv, om han stod over for et "aandeligt forkvaklet Barn" (Wested 1946: 13 og 14). Hvilken overraskelse var det så ikke for ham, da han fik forevist nogle af Kajs "næsten ulæseligt Krimkrans til Bogstaver"? Hurtigt var han klar over, at denne otteårige gut var noget helt særligt. "Ja, jeg var næsten gaaet bagover ved Synet af, hvad her rent formelt var præsteret af en 8 Aars Gut. Indholdet var selvsagt barnligt, men saavel Rimene som Versefødderne og Rytmen bar Vidne om en Sprogsans, som forbløffede og kun var at finde hos et Vidunderbarn." Wested supplerer med at oplyse, at Kaj ikke blot var en uhyre velbegavet og opvakt dreng, men også en dreng, hvis karakter var, så man kunne stole på ham. Og så var trofasthed et grundtræk hos ham. (Wested 1946: 16).

Mødet med Martinus Wested blev af meget stor betydning¹¹ for Kaj Munk og var med til at forme hans karakter. I Westeds skolestue var der højt til

11 I "Jydske Digtere i Forhør" fra 1937 er der en samtale mellem Kaj Munk og forfatteren Niels Th. Thomsen. Her beretter Munk om de mennesker, der havde mest indflydelse på hans udvikling. Om Wested hedder det: "Men ellers modtog jeg min meste Paavirkning gennem Lærer Wested ...()... Det er især hans Undervisning i Dansk, Historie og Religion, jeg har draget nytte af." (Daugbjerg 2003: 132).

loftet og plads til en god drøftelse og diskussion. Her mødte skoledrengen Kaj et grundtvigsk frisind i en kombination med en national og ægte interesse i tidens mange spørgsmål, der satte spor og formede ham. (Wested 1946:18,19)

Billedet af Martinus Wested er billedet af en lærerpersonlighed – oplyst og idealistisk – “der fik afgørende betydning for Danmarks største dramatikeren siden Holberg.” (Haarder i Daugbjerg 2003: 8). I Westeds skolestue voksede skoledrengen Kaj, for her var han i selskab med en pædagog, der vidste, at “Man afretter Hunde, Heste og Abekatte, men opdrager og udvikler Menneskenes Børn.” (Daugbjerg 2003: 85).

Kapellan Oscar Geismar

Som den velbegavede dreng Kaj Munk var, stod det klart for Martinus Wested, at Kaj skulle have en videre skolegang, hvorfor han kontaktede “residerende Kapellan” Oscar Geismar¹² og fortalte om sin elev. Resultatet blev, at Geismar sagde ja til (også) privat at forberede Kaj til mellemskolen. (Wested 1946: 16). ”

“3 gange om Ugen, ventede Oscar Geismar mig. Jeg skulde være der lige efter Middagstid. Og naar vi havde læst en lille halv Time, gik Døren op, og ind kom unge, slanke, venlige Fru Geismar med Kaffen. Ogsaa jeg fik en Kop... Jeg fik stive lektier for og blev ogsaa hørt i dem. Men Udenadslæren har alle Dage været mig en Pest. Og

12 “()... det var lærer Wested, der så lille Kajs evner og fik ham sendt til privatundervisning hos den stedlige grundtvigske kapellan, Oscar Geismar, min arrogante, radikale morfar, hvis kærlighed til dramatikken smittede af på den talentfulde skoledreng.” (Haarder i Daugbjerg 2003: 8).

Bjørnens Kindtænder kunde jeg ikke faa i Hovedet. Ogsaa Geismar var voldsomt uinteresseret i dem.” (Munk 1947: 141)

Oscar Geismar var som Wested grundtvigsk og åben for en god snak og diskussion. (Wested 1946: 18,19) – Så også her mødte Kaj et miljø, der var anderledes end i hjemmet hos Marie og Peter Munk.

Oscar Geismar fremhæver et grundtræk hos Munk: “Trods var en af hans Karakters Grundbestanddele, og han førte sin brændende Tilværelse igennem under dette bestandige Løsen: trods alt” (Geismar 1945: 8). Det var Geismars vurdering, at Kaj Munk fra den tidligste barndom var klar over, at uden trods “gik det ikke”. (Geismar 1945: 8). Tiden og Kaj Munks død vidner om, at dette karaktertræk holdt sig livet igennem.

Livet formede Munk

Barne- og ungdomsårene prægede Kaj Munk. De grundlæggende værdier af religiøs og national karakter forlod ham ikke. *Men – selvfølgelig – blev han også formet af tiden og det liv, der blev hans.* Så det vil være for enkelt at postulere, at Kaj Munks karakter var et resultat af barndomshjemmet og mødet med gode lærere i datidens skole. Der var et liv derefter.

Forfatterskabet vidner om Munks mange refleksioner, der knytter sig til den samfundsmæssige udvikling, de politiske ledere, nationen og troen. Nogle eksempler:

- Kaj mødte fra barnsben religionen og tidligt også troens følgesvend: ‘tvivlen’. Det kommer bl.a. til udtryk i gymnasieårene foranlediget af bedstemoderens død og Westeds

kones død. “Gud var ikke mere til for mig. Hvad var der saa bag alting? Forvirrende og forrøvet hævdede Kristendommen, at bag alting laa der Kærlighed. Det var simpelthen Dille.” (Munk 1942: 177). Kaj Munks kristendomsforståelse var udfordret og langt op i manddomsårene arbejdede han med sin grundforståelse af kristendommen, hvilket fx kommer til udtryk i flere af skuespillene fra 1920’erne, hvor en nytolkning af kristendommen slår igennem hos ham. (Læs dramaerne *Kærlighed, Fra Tidehvervet, Havet og Menneskene, Der brænder en Ild* m.fl.)

- Den politiske udvikling havde Munks lidenskabelige, eksistentielle, interesse, hvad bl.a. hans mange artikler i Jyllandsposten og Nationaltidende minder om. Med en spids pen udtrykker Munk sine holdninger og viger ikke for et raskt ‘slagsmål’, når han finder, at det er på sin plads. Ordrig og til tider ganske svulstig kæmper han for sin sag, hvad enten det drejer sig “den socialdemokratiske Livsappetit”, den tidligere “løgnsmarte Agitators Rovdyrstrubelyde i et Partis Tjeneste” (Thorvald Stauning) (Munk 1938: 10/7) eller i en forfægtelse af etableringen af ‘et nordisk rige’. “Mit fædreland er Norden, hele Norden” kan Munk skrive – ikke mindst er hans begejstring for Norge stor. (Munk 1942: 25).

Egne livserfaringer, ikke mindst som ung præst, men også i en mere moden alder i mødet med et Europa under ændring og præget af ‘stærke mænd’,

satte sig og dannede Munk i den livslange karakterdannelsesproces, der hører ethvert menneske til.

Konklusion

Der er tegnet et billede af den religiøse tænkning, der hørte det præmoderne samfund til, og som endnu først i det 20. århundrede havde godt fat i missionske kredse, herunder i Kaj Munks barndomshjem. I tilknytning hertil er det præmoderne samfunds grundlæggende karakterbegreb ‘dyd’ omtalt, ligesom der er en kort omtale af Kaj Munks første leveår, de biologiske forældre og plejeforældrene. Sammenhængen mellem opvækst, miljø og Kaj Munks barndomshjem er understreget i en forståelse, der udtrykker, hvad Kaj Munk selv gav udtryk for, nemlig at hjemmet var med til at forme hans karakter.

Artiklen viser en opvækst præget af kærlig omsorg, ambitioner og en religiøs forankring i hjemmet knyttet til Indre Mission.

Skolens tilsigtede karakteropdragelse er præsenteret i en analyse af folkeskolens formål, hvoraf det fremgår, at karakteropdragelse og viden – i nævnte rækkefølge – var skolens opgave. De grundlæggende bestemmelser for skolens religionsundervisning er omtalt, og det er dokumenteret, at skolen langt ind i 1900 tallet havde bestemmelser for faget, der lige så godt kunne være udformet i det præmoderne samfund.

Cirkulærer og anordninger, der gjorde det til skolens opgave at forkynde kristendommen til elevens personlige opbyggelse formidlet af en lærer, der selv var kristen, er nævnt og kort kommenteret. Det er dermed dokumenteret, at skolen var ‘kirkens

datter' og i øvrigt med et religiøst virke, der havde sine rødder langt tilbage i 1800 tallet.

To af Kajs undervisere, der begge har haft stor betydning for Kaj Munks udvikling og hele dannelse er omtalt, nemlig førstelærer Martinus Wested og kapellan Oscar Geimar. Det er understreget, at Kaj i mødet med disse undervisere mødte personligheder, der ikke var forankret i det indremission-ske miljø; begge var grundtvigianere hos hvem, der var en stærk national holdning, hvor der var 'højt til loftet' og hvor der var plads til en god diskussion. Der er således præsenteret et skole- og undervisningsmiljø, der var med til at åbne verden for Kaj Munk og forme hans karakter.

Afslutningsvis noteres det, at livet i sin helhed formede Kaj Munk – ikke blot barne- og ungdomsårene. Det gjaldt hans kristendomsforståelse, hans politiske – og nationale synspunkter. Barndommens grundtræk forlader ham ikke, men det var i høj grad Munks egne livserfaringer og bearbejdningen af dem, der gjorde ham til det menneske, han var.

Opsummerende:

Arv og miljø er – sammen med Kaj Munks livssyn og hans bearbejdning af de erfaringer livet gav ham og hans gennemtænkning af det overleverede – grundstammen i den personlighed, der blev hans.

Litteratur

Andersen, Knud Erik: *Den tilsigtede funktion for elevernes karakteropdragelse af religionsfaget i folkeskolen 1780-2010 og af Folkekirkens Skoletjeneste siden ca. 1990*. Ph.d.-afhandling. Aalborg Universitet. 2012.

Behrens, Carl Peder: "Da den vantro Bachevold blev omvendt". Artikel i *Indre Missions Tidende* (IMT) 2011.

Bekendtgørelse af 1. juli 1904.

Berger, Peter: *Den samfundsskabte virkelighed/ den sociale konstruktion af virkeligheden*. Akademisk Forlag, 1972 og 2007.

Bloch, Ernst: *Erbschaft dieser Zeit*. Frankfurt am Main. Suhrkamp. 1935.

Brinkmann, Svend: *Identitet. Udfordringer i forbrugersamfundet*. Klim. 2008.

Brømme, Poul: "To skolekammerater", i *Bogen om Kaj Munk*, Westermann MCMXLVI.

Bugge, K.E.: *Den kirke- og skolehistoriske baggrund for folkeskolelovens § 1 stk. 3*. Stencileret materiale. Privat depot.

Cirkulære af 6. april 1900. "Det Sthyrske cirkulære". Cirkulæret knytter sig til skoleloven af 1899.

Danmarks Pædagogiske Universitet: Indbydelse til ph.d.-kursus: *Pædagogiske værdier reflekteret i forhold til etik*. DPU. 2007.

Daugbjerg, Søren: *Martinus Wested – En landsbylærer*. Poul Kristensens Forlag 2003.

Geismar, Oscar: *Om mennesket Kaj Munk*
Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1945.

Grue-Sørensen, K.: *Almen pædagogik: En håndbog i de pædagogiske grundbegreber*.
Gjellerup 1974.

Kgl. Anordning 1904 af 26. maj.
Larsen, Joakim: *Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse*. Schultz. 1914.

Munk, Kaj: *Saml dig, Nord! Til eet Rige*.
Nationaltidende 10/7 1938.

Munk, Kaj: *Min Moders Minde*.
Prædiken den 25/5 1941. Gengivet efter
Nationaltidende.

Munk, Kaj: *Af mine Erindringer: Far og Mor*.
Jyllands-Posten 30/8 1942.

Munk, Kaj: *Kaj Munks Erindringer: Mit Barndomshjem*.
Jyllands-Posten 6/9 1942.

Munk, Kaj: *Det unge Nord*, Nyt Nordisk
Forlag, 1942.

Munk, Kaj: *Kaj Munks Erindringer: Den nye Far og Mor*.
Jyllands-Posten 20/9 1942.

Munk, Kaj: *Foraaret saa sagte kommer*.
Westermann, 1947.

Møller, Per Stig: *Munk*, Gyldendal, 2000.

Rovsing, K.: *Bidrag til praktisk Pædagogik*,
1876.

Wested, Martinus: "Drengen fra Opager",
i *Bogen om Kaj Munk*, Westermann
MCMXLVI.

Forkortelser

JP = Jyllands-Posten

Shakespeares skygge i Kaj Munks skuespil *Sejren* – En advarsel om diktatorernes hybris og fald

Af Marc AUCHET

1. Et politisk stykke med aktualitetsværdi

Skuespillet *Sejren* (1936) hører med til den mest kontroversielle side af Kaj Munks forfatterskab, nemlig hans politiske engagement. Det er imidlertid ikke hele denne komplekse problematik jeg her vil gøre rede for, men især hans interesse for storpolitikken, med udgangspunkt i Munks Mussolini-stykke. Dette drama egner sig i høj grad til at belyse hans syn på diktaturet og det er desuden i dobbelt forstand "et Skuespil om Verden i Dag" – den undertitel han selv valgte – idet de forhold, det henviser til er lige så aktuelle i dag som de var den gang. Som i 30'erne og 40'erne er krig, vold, bombeattentater og andre kriminelle handlinger almindeligt nyhedsstof. Diktatorer bliver fældet, andre lever i bedste velgående og forårsager mange uskyldige menneskers død. Den meget bevægede periode vi lever i, giver i hvert fald mennesker af i dag gode forudsætninger for at forstå forfatterens ærinde med *Sejren*.

Hovedintentionen med denne analyse er at fremstille dette skuespil som en advarsel mod den hybris diktatorerne på et eller andet tidspunkt næsten uimodståeligt gribes af. Som et led i min argumentation vil jeg pege på et element af intertekstualitet, som mig bekendt fuldstændig er undgået kommentatorernes opmærksomhed: det faktum at Kaj Munk efter alt at dømme

tænkte på Shakespeares drama *Julius Cæsar* mens han skrev *Sejren*.

2. De faktiske forhold – Kaj Munks avisartikler om krigen i Abessinien

Kolonier havde Italien ikke haft før i slutningen af det 19. århundrede. Eritrea og den sydlige del af Somalia var blevet italienske besiddelser så sent som i 1890. Allerede dengang var Italien interesseret i at annektere Etiopien, men de italienske tropper blev totalt slået ved slaget i Adua i 1896. Det er først i slutningen af 20'erne at det fascistiske Italien for alvor begyndte at gøre krav på kolonier. 1935 opstod nogle uroligheder ved grænsen mellem Etiopien og Somalia, og Italien så nu sit snit til at angribe nabolandet. Da både Etiopien og Italien var medlemmer af Folkeforbundet og disse to lande havde sluttet en traktat med Frankrig og England i 1906, forsvarede kejser Haile Selassie sin sag i Genève og protesterede mod den italienske erobringskrig, dog uden nævneværdigt resultat. Italien brugte moderne våben (fly, sennepsgas, osv.) mod de indfødte, der ofte kun havde de traditionelle afrikanske våben til deres rådighed. I 1936 blev Victor Emmanuel udnævnt til kejser af Etiopien og sammen med Eritrea og Somalia, blev det en af de italienske kolonier i Øst-Afrika. Mussolini proklamerede i den anledning det romerske imperiums genfødsel. Men disse besiddelser måtte Italien dog afgive til de allierede styrker i maj 1941.

Sit syn på krigen i Abessinien har Munk fremstillet i flere stærkt affekt-ladede avisartikler. Den første er skrevet i en næsten kynisk eller i hvert fald delvis spøgefuldstone og har som overskrift "Det sete afhænger af

aviserne!" (august 1935). Munk lægger her en forbløffende sans for realpolitik for dagen. Han mener nemlig, at Mussolini har gjort sig skyldig i en taktisk fejl. Han skulle have brugt "det tyvende Aarhundredes Pave, der afgør i ethvert Forehavende, om det er Gud eller Satan, der velsigner det", nemlig "Verdenspressen" (142). Il Duce skulle have iscenesat en oplysningskampagne for at tilkendegive, at han "kæmpede for Fredens og Kulturens Sag" og ville hjælpe Etiopien ud af de "barbariske Oldtidstilstande" (142-143) landet levede i. Han havde i stedet for været uforsigtig nok til at erklære en egentlig erobringskrig. Uagtet denne "Skurkestreg" mente Munk, at il Duce trods alt havde været "Italien en Frelser i Nøden, Europa en Statsmand af Fortidsformat, vor Tids eneste geniale" (139). Han gjorde også gældende, at Italien ikke opførte sig anderledes end de andre europæiske stormagter, da de i sin tid førte koloniale krige.

I en anden artikel skrevet samme år, "To Diktaturstaters to Overgreb" (september 1935), tager Kaj Munk på ny Mussolini i forsvar. Hans pointe er igen at "hele Europas høje Levefod staar paa de farvede Folks Nakke" og at "de antimilitaristiske Præster faar deres gode Lønninger indtjent af engelske Rifler i Asien og franske Bajonetter i Afrika" (144). Han synes derfor, at Folkeforbundets reaktion er en "billig Forargelse" og retfærdigør Mussolinis adfærd med at "han har et Ideal: Italien. Og den, der for Alvor har et Ideal, spørger kun om det og ikke om andet." (144-145) Munk er fuldstændig på det rene

1 Kaj Munk, *En Digtets Vej*, Mindeudgaven, 1948, s. 139-143.

2 Ibid., s. 143-147.

med at krigen er grebet ud af luften, men gør opmærksom på, at Folkeforbundets medlemmer har fuld frihed til at foretage sig noget. "Lad dem saa vise deres Tro i Gerning, som Mussolini viser sin! Lad dem saa sætte Livet ind for deres Retfærdighed, som Mussolini gør det for sit Italien." Han gør med andre ord nar af Folkeforbundet, som tror, at "Verden kan ordnes med Snak". (145) I den samme artikel tager Kaj Munk klart stilling mod jødernes behandling i Tyskland. "I Forhold til Abessinierne er Nazilands Jøder et afmægtigt Folk." (146) Han slutter med, at Tyskland skal vælge mellem Schacht og Göbbels og mener at "af det Valg afhænger, hvem og hvad Hitler er." (147) Munks protest mod Tysklands antisemitiske politik er utvetydig, og da artiklens overskrift sidestiller de to nævnte overgreb, er der god grund til at konkludere, at krigen i Etiopien trods alt er indbefattet i den samme fordømmelse, omend i mindre grad.

Den 31. maj 1936, næsten en måned efter krigens afslutning, skrev Kaj Munk en ny – skal vi sige mere "afbalanceret"? – artikel om krigen i Abessinien, "Er der Tid endnu³?", hvor Mussolini stadig væk omtales som "Europas største Statsmand, en af den hvide Races mægtigste Pander og stolteste Viljer" (197). Munk nægter ikke, at den slags krig ikke kan være en forsvarlig måde at civilisere et folk på, men hans konklusion bliver, at "Skammen for Abessinien-skændselen er ikke Mussolinis, men alle disse Folkeforbundsstater, der altsaa ikke troede mere paa denne Folkeforbundstanke, end Mussolini skønnede, de gjorde det." (200)

3 Ibid., s. 196-200.

Paradoksalt nok vil han alligevel ikke forsone sig med den tanke, at Folkeforbundet nu har sunget på sidste vers. Han mener, at der endnu er tid for fredsorganisationen i Genève til at foretage sig noget, ellers vil den være at betragte som et "uværdigt Fata Morgana" (*ibid.*). Og han påstår afslutningsvis at "selv en Sag, man ikke tror paa, kan det være skønt at dø for." (*ibid.*) Det han med andre ord forventer er handling for enhver pris, selv om den foregår på usikre eller til og med falske præmisser.

I november 1938 skrev Munk et dristigt og utrolig naivt "Aabent Brev til Mussolini"⁴ for at protestere mod antisemitismen i Tyskland og opfordre den italienske diktator til at gøre noget for at løse jødespørgsmålet. Det fremgår af denne artikel og af en anden publiceret nogle få dage senere, at han på dette sene tidspunkt fremdeles betragtede il Duce som "snart det eneste sunde Mandfolk i Europa, der kan handle" (68), men han lægger trods alt ikke skjul på, at han "hører til de Stormagter, der endnu ikke har anerkendt Abessiniens Erobring" (69).

3. Kaj Munks syn på krig

En artikel fra maj 1938 med titlen "Krigen – og den Kristne"⁵ viser at begrebet *personlighed* var et nøgleord for Munks handlingsfilosofi. Det er et typisk eksempel på den ambivalens, jeg lige har peget på og som ofte præger hans holdninger.

Med eksempler fra evangelierne understreger Munk, "hvor guddommeligt suverænt" Jesus "sprængte

4 Kaj Munk, *Dagen er inde*, Mindeudgaven, 1949, s. 67-69.

5 Ibid., s. 31-36.

alle Dogmatikker og al Logik” (33). Han udleder heraf, at kristendommen ikke kan være et stivnet dogme, og at de kristne er bestemt til at leve i evig uenighed, fordi den enkelte er fri til at have sin egen opfattelse. “Thi netop fordi han [Jesus] intet Diktat har efterladt os, netop fordi han ikke har efterladt os andet end sig selv, den varme, den brændende, stærke, rige, levende Personlighed, netop derfor er der aldrig Tale om Ensformighed, endelige Ensretning.” (ibid.)

Munk erklærer sig i øvrigt som tilhænger af krigen, eller i hvert fald af, at man forbereder sig på en krig, men indrømmer andre retten til at tænke det modsatte, med henvisning til den samme kristendom, som han selv påberåber sig. “Som den sprudlende Livets Mester Jesus er, kan det meget vel forefalde, at hans Stemme pludselig vil sige til den Eventyrlystne: ‘Nu kræver jeg af dig, at du siger nej – dette kan du ikke være med til!’ og til Militærfornægteren: ‘Nu er Tiden inde til, at du trækker i Uniformen’.” (35)

Med alt det jeg lige har omtalt in mente, forstår man bedre strukturen i *Sejren* og kanslerens kursændring med hensyn til krigen – selv om han ikke handler ud fra et kristent ståsted. I nogle replikker i første og tredje akt giver han udtryk for sine modstridende holdninger. Først spørger han: “Har De glemte, at Krigen er Giftgas og Kedsomhed, Lus og Onani⁶?” Det minder om nogle udtalelser man kan finde i en tale, Kaj Munk holdt i august 1940 til nogle danske soldater: “Jeg hader Krigen, det skal ingen Hemmelighed være [...] Nuvel, jeg hader Krigen og alt dens

6 Kaj Munk, *Cant og andre Skuespil*, Mindeudgaven, 1948, s. 248.

Væsen og alle dens Gerninger⁷.” Men man skal tage hensyn til, at hele talen trods alt er en opmuntring til den danske hær og et angreb på militærnægtelse. En lignende dialektik finder man i *Sejren*, når kansleren senere hen hævder at: “Vi maa aldrig glemme, at krigen ogsaa er Selvopofrelse, Tapperhed, Udholdenhed, sagt i eet Ord: Heroisme.” (op. cit., 271)

4. Munks argumentationsmetode og tænkning

De artikler jeg har refereret til, er typiske for Munks argumentationsmetode og modsætningsfulde måde at tænke på. Han ligesom gennemtænker alle muligheder og famler sig frem til en holdning. Det er i hvert fald tankevækkende, at det berømte citat, hvor han forklarer at han er hverken Oxfordmand eller Stauningmand, men kun “Livets Mand” og “har ... den Lykke ikke at vide nogen Sinde, hvor [han] har sig selv” netop står i et fiktivt interview som gjaldt skuespillet *Sejren*⁸. Han præciserer også i den anledning: “Mit Stykke er færdigt og kan ikke ændres. Og forøvrigt har jeg jo sagt i det, hvad der laa mig paa Hjerte, og i *den Form* [min fremhævelse], jeg ønskede det.” (167) Dramaets form havde bl.a. den fordel, at den lod modstridende synspunkter komme til orde, uden at forfatteren hele tiden var nødt til at tage entydig stilling.

Man forstår godt Ebbe Neergaard, når han i sin analyse af *Sejren* mener, at Kaj Munk “kunne være en temmelig kompliceret herre⁹”. Neergaard synes

7 Kaj Munk, *Dagen er inde*, Mindeudgaven, s. 172.

8 Kaj Munk, *En Digtters vej*, Mindeudgaven, s. 165.

9 Ebbe Neergaard, *Vildt afsted over Himmel og Jord*, Kaj Munk, *en Digter mellem to*

bl.a. at “atmosfæren i replikkerne og i hele stykket er anstrengt, krukket”. Han nægter ikke at der var “talent naturligvis, en viss kraft, en viss frækhed i opsætningen, en hel del sentimentalitet og nogen kynisme. Men megen usikkerhed.” (239) Derfor så han i *Sejren* “propaganda for diktatur” men samtidig også “en advarsel og et udtryk for en sagte tvivl”. (236) Det han her kalder “usikkerhed” er typisk for Munks evne til at rumme modsætninger og hans dialektiske tænkning.

5. Shakespeares skygge

Før jeg giver mig i kast med en mere detaljeret analyse af skuespillet, tillader jeg mig en længere ekskurs, som vedrører stykkets tilblivelseshistorie og giver en vigtig nøgle til at forstå forfatterens intention. Af uforklarlige grunde er sekundærlitteraturen fuldstændig tavs angående to korte ordrette citater som står i *Sejren* og stammer fra Shakespeares drama *Julius Cæsar*. Begge befinder sig i anden akt i en samtale mellem kansleren og hans kone Angelica¹⁰. Han gør hende opmærksom på, at “der er en Replik hos Shakespeare: Cæsar er altid Cæsar” og han spekulerer på, om det er “Digtertirade” eller om det er sandt (*op. cit.*, 266), og lidt senere tager han en bog – Shakespeares skuespil – fra reolen, slår op og læser højt: “Faren ved, / at Cæsar mere farlig er end den. / To Løver er vi, fødte samme Dag, / og jeg den ældste og den frygteligste, / og Cæsar gaar sin Gang.” (267)

Meget taler for, at Munk har haft Shakespeares skuespil i tankerne mens han arbejdede på sit stykke. En kort,

Verdenskrige, 1946, s.236.

10 Henholdsvis i akt I, scene 2 og akt II, scene 3 i den engelske originaltekst.

tilsyneladende tilfældig udtalelse peger måske i den retning. Når finansdirektøren afsløres som “en Svindler af Verdensformat”, prøver han at finde en udvej og han bemærker, at hans “Hjerne arbejder under Højtryk, som *kun en Shakespeares* [min fremhævelse] eller en Einsteins”. (260-261) Henvisningen til relativitetsteoriens far giver ikke nogen mening i denne sammenhæng, men det er nok ikke tilfældigt at *Julius Cæsars* forfatter nævnes frem for hundrede mulige andre.

Som vi vil se, fortrød Munk på et tidspunkt, at hovedfiguren blev myrdet til sidst, men i virkeligheden er dette mord af grundlæggende betydning for hele dramaet. Det var Cæsars fald, Munk ville skrive om. Man skal naturligvis lægge mærke til, at han i *Sejren* gjorde diktatoren til hovedskikkelse i modsætning til hans engelske inspirationskilde, som fokuserer på Brutus, selv om Cæsar og hans minde fra ende til anden optager en central plads.

Ifølge Shakespeare har Brutus kun ædle bevæggrunde. Han vil simpelthen “dræbe slangen i ægget” (I, 4) før det er for sent og komme diktatorens hybris i forkøbet. Devetti, en af kanslerens allerførste kampfæller i *Sejren*, er en slags Brutus, omend i en mindre højsindet version. Kanslerens hustru, Angelica, minder ikke så lidt om Portia, Brutus’ kone, som også har rene hensigter. Flere andre enkeltheder kunne meget godt skrive sig fra *Julius Caesar*. Bl.a. indledningsscenen, hvor kansleren leger med sine børn og forklarer at “der er gerne malet Nisse paa den ene Side og Trold paa den anden”. (246) Den kunne være inspireret af samtalen i akt I, scene 2, hvor Cassius prøver at åbne Brutus’

øjne for sider af hans personlighed, som han endnu ikke har opdaget. Eller når Devetti bebrejder kansleren, at han er blevet "fed af den evige Hyldestuppe" (249) tænker man uvilkårligt på Cæsars bemærkning om de fede mænd han gerne vil have omkring sig, fordi de er ufarlige. Fedme bliver flere gange brugt som metafor for dovenskab og vanetænkning. Alt taget i betragtning, vil jeg mene, at man – i en vis grad – har grund til at anse *Julius Caesar* som *Sejrens* litterære forlæg. Man skal også tage hensyn til at Munk kort forinden har været meget optaget af *Hamlet*.

Det ser ud til at projektet om at nyopsætte *Hamlet* opstod i løbet af nogle diskussioner, Kaj Munk havde med Betty Nansen efter *Ordets* premiere i 1932. Han havde til at begynde med alvorlige indvendinger, men hans bedømmelse af *Hamlet* ændrede sig efterhånden i den grad, at han omsider kom til at identificere sig med ham. "Samtale med Shakespeare", en artikel der blev offentliggjort i marts 1935, bekræfter at Munk på det tidspunkt var meget bekymret over den politiske situation i Danmark. "Jeg begærede at skrive et Skuespil, der kunde kalde os op af Folkedvale, for at tale grundtvigsk, og inspirere hin Enkelte, der maa findes et eller andet Sted iblandt os..."¹¹ Men han var rådvild. Både Hitler og Mussolini forekom ham "kassable paa dansk Grund". (*ibid.*) Pludselig kom han i tanker om *Hamlet* og i det samme øjeblik fik han uforvarende besøg af selveste Shakespeare, der opmuntrede ham til at bruge sit skuespil på en sådan måde, at den berømte danske prins blev "samtidig med sine Medmennesker".

¹¹ Kaj Munk, *En Digers Vej*, Mindeudgaven, s. 115.

(117) Sådan forklarer Munk, hvordan hans moderne omskrivning af *Hamlet* blev til. Stor Shakespeare-kender som han var, er det mere end sandsynligt at hans tanker i den anledning også strejfede andre stykker af samme forfatter. Det er i hvert fald en kendsgerning, at han tænkte på *Julius Cæsar*, da han ca. et år efter sin *Hamlet* skrev *Sejren*. Det er af flere grunde relevant at lægge mærke til, at Shakespeare skrev de to omtalte stykker med knapt to års mellemrum¹² og Munk tog afsæt i dem for at skabe to skuespil som så dagens lys kort tid efter hinanden. Det skal dog bemærkes at rækkefølgen er modsat hos Munk, idet hans *Hamlet* blev skrevet før *Sejren*.

At der er et vist tematisk slægtskab mellem *Julius Cæsar* og *Hamlet* peger Georg Brandes med eftertryk på i sin Shakespeare-bog: "Hans *Hamlet* har – saa at sige – lige set, hvordan det gik Brutus... Brutus danner en Overgang til *Hamlet*, og *Hamlet* har under Udarbejdelsen af *Julius Cæsar* groet i Shakespeares Sind." (380) I overensstemmelse med den biografiske metode sætter Brandes den litterære skabelse i forbindelse med forfatterens livshistorie og han mener, at der i *Hamlet* er "umiddelbart og ligefrem udtalt mangt og meget, som stammer fra Digterens eget inderste Sjæleliv" (427) og at Shakespeare muligvis "nu og da i dette Tidsrum har havt Anfægtelser, under hvilke han neppe forstod, at noget Menneske kunde ville handle, tage Ansvar paa sig, sætte den Sten i rullende Bevægelse, som enhver

¹² Georg Brandes, *Samlede Skrifter*, 8. bd., 1901, mente, at "Stykket [Julius Cæsar] maa være skrevet i én Flugt med *Hamlet*", s. 356. Bogen om William Shakespeare optager hele bindet, og forsætter i bind 9.

Handling er.” (380)

For mig at se er der sket noget lignende med Kaj Munk, mens han omskrev *Hamlet*, og Mussolini-stykket “groede i hans sind”. ”Til at skrive Stykket om Student Hamlet, Prins af Danmark, er ingen i hele Verden nærmere end jeg¹³,” skrev Munk i 1938. Karakteristisk nok lægger Nøjgaard ham følgende ord i munden: “... hidtil er jeg ligesom studiosus perpetuus Hamlet blevet stikkende i Overvejelsernes, Betænelighedernes, Ordenes Sump; jeg staar som han udenfor Begivenhederne blot som Tilskuere og lader andre handle med mig, medens jeg skriver Skuespil, hvori min Fantasi Figurer, men ikke jeg selv handler af karsken Bælg¹⁴.” Hovedpersonen i Munks *Hamlet* er med andre ord forfatteren selv. Fortinbras – en sønderjysk nazifører uden karisma – er kun en bifigur og stykket skal frem for alt betragtes som et selvopgør og samtidig en advarsel rettet mod det danske folk. Det skal og kan ikke opfattes som en blind forherligelse af nazismen. Og det er netop Hamlets handlingslammelse, der højst sandsynligt har vakt hos Munk behovet efter en Cæsars ubændige virkelyst.

Indledningsscenen i *Sejren* kan nok betragtes som et skjult bevis på stykkets selvbiografiske dimension. Det er 12 år siden kansleren holdt sit indtog i Rom, og det er også 12 år siden Kaj Munk kom til Vedersø. Som kansleren er digterpræsten blevet “federe”: han som var overbevist om, at han havde et livskald ud over det sædvanlige, levede i en fredelig idyl, gik på jagt og legede

¹³ Kaj Munk, *Shakespeares Hamlet omsat af Kaj Munk*, 1938, s. 7.

¹⁴ Niels Nøjgaard, *Ordets Dyst og Daad*, 1946, s. 273.

med sine børn. *Sejren* har også med forfatterens kaldsbevidsthed at gøre.

Med den store respekt han havde for Georg Brandes, er det meget sandsynligt, at Kaj Munk har læst hans bog om *William Shakespeare* (1895). I så fald vil det ikke være undgået hans opmærksomhed, at den danske kritiker understreger, at Shakespeare i *Julius Cæsar* har fulgt Plutarchs fremstilling til punkt og prikke, således at Cæsar er blevet “forringet, formindsket”, “en fattig Karikatur”, “ikke lidet af en Storpraler... et Indbegreb af lidet tiltalende Egenskaber”, og “gør Indtryk af en Invalid”. (*op. cit.*, 360) Det er imidlertid et helt andet syn på Cæsar, Georg Brandes giver til kende i bogen *Cajus Julius Cæsar* (1918), som Kaj Munk rimeligvis også kendte til. Her bliver den romerske diktator rost i høje toner i overensstemmelse med Brandes’ beundring for de store mennesker som kulturens kilde. Jeg vil mene, at der findes spor af både Shakespeares og Brandes’ opfattelse af Cæsar i Munks *Mussolini-skuespil*¹⁵.

¹⁵ Stefan Zweig, en anden stor beundrer af Georg Brandes, var også dybt imponeret over dennes Cæsar-bog, som det fremgår af artiklen “Cæsar und Napoleon”, udgivet i 1925 i *Die Neue Rundschau*. Men han tog omsider tydeligt afstand fra Brandes’ ubetingede forherligelse af Cæsar og hans negative vurdering af Cicero. Under indflydelse af Romain Rolland kom Zweig til at betragtede Cicero som “den første humanist der blev ødelagt af et diktatur” og i 1939 skrev han en kort novelle om ham. Hans ærinde var at forsvare en ny form for heroisme, den de store tankens og åndens mænd har udvist i deres kamp mod den politiske magt. Som Kaj Munk – og for den sags skyld Shakespeare! – var Zweig kritisk over for Julius Cæsar. Cf. Michel Magniez, “La république romaine en palimpseste – une (re) lecture de Georg Brandes par Stefan Zweig”, i Annie Bourguignon, Konrad Harrer et Jørgen Stender Clausen (red.), *Grands courants d’échanges intellectuels : Georg Brandes et la*

Georg Brandes' omfangsrige fortolkning af *Hamlet* har Munk formodentlig også haft kendskab til. Han kan meget godt have hentet inspiration i den for sin omskrivning af dette skuespil. F.eks. ved at læse følgende afsnit: "Tilskuere og Læsere føler med Hamlet og forstaar ham; thi alle de bedre iblandt os opdager, naar vi som fuldvoksne træder ud i Livet, at dette ikke er som vi havde tænkt os det – men tusindfold frygteligere: Der er noget Raadent i Danmark. Danmark er et Fængsel, Verden fuld af slige Fangetaarne. Aanden siger os: Der er sket rædselsfulde Ting. Raad du Bod paa Uretten; bring Alt paa dets rette Plads! Verden er af Led; sæt du den i Lave! – Men vore Arme synker. Uretten er os for klog og for stærk." (435) I slutningen af *Hamlet*-kapitlet gør Brandes opmærksom på den virkning, stykket har haft i flere europæiske lande: "Med saa stort et Blik har Shakespeare her skuet ned i sit eget Væsens og derved i Menneskenaturens Dyb, [...] at Mennesker fra de forskelligste Lande og af forskellige Stammer Aarhundreder derefter har følt deres eget Væsen formet som Voks af hans Haand og har set sig i Spejl i hans Digtning." (449) Mon denne bemærkning ikke har været med til at overbevise Munk om at bruge *Hamlet* til at kalde danskerne op af "Folkedvale"?

Hamlets berømte replik i slutningen af den 5. scene i 1. akt: "The time is out of joint. O cursed spite, That ever I was born to set it right", gengiver Munk meget upoetisk med: "Tiden har en Skrue løs. Jammerskade, at netop jeg er udset til Mekaniker." (*op. cit.*,

France, l'Allemagne, l'Angleterre. Bern, Peter Lang, 2009.

30) Brandes' oversættelse er unægtelig bedre: "Verden er af Led; sæt du den i Lave!¹⁶" Lige præcis det samme udtryk bruger kansleren i Mussolini-stykket: "I disse Aar er Verden af Lave...", men i modsætning til Hamlet tvivler han ikke på, at han kan råde bod på situationen. "Jeg maa altsaa gøre 10 Gange flere Mirakler, flere Skoler, flere Universiteter, flere Havne, flere Chausseer, flere Jernbaner..." Hans problem er meget prosaisk: "Jeg behøver Penge, Penge, Penge. Hvor faar jeg dem fra?" (252)

I sin analyse af *Sejren* spekulerer Ebbe Neergaard på, om ikke det er "den lille scene i 'Hamlet', hvor Fortinbras trænger ind til statsministeren i brun skjorte og udfordrer ham", der "har givet Kaj Munk blod på tanden", sådan at "han besluttede, at i sit næste skuespil vilde han vise en *rigtig* diktator, en fuldt færdig een og i fuld funktion." (*op. cit.*, 230) Meget taler for at denne formodning er rigtig. Men ved at vælge Cæsar som forbillede viste Munk, at hans ærinde med stykket var at give en slags advarsel om, at der findes en grænse som den stærke mand ikke ustraffet overskrider. Diktatorerne skal tage sig i vare. De kan meget godt komme ind på veje, der fører galt afsted.

Det var iøvrigt ikke første gang Kaj Munk fremstillede Cæsar med negativt fortegn. I sidste akt af skuespillet *Fra Tidehvervet*, skrevet i 1928, dvs. 8 år før *Sejren*, besøger Roms diktator Lucretius i fængslet og filosoffen viser sig meget kritisk over for magtens indehaver. "Ha! Gajus Juljus Cæsar, hvem er du? / en Mand, der har i Dag tilfældigt Magten, / den Magt, jeg havde Aar nok til at vrage,

16 Georg Brandes, *Samlede Skrifter*, 8. bd., s. 435.

/ da jeg var tyve, og nu er du tres... Din Magt vil blive kort som dit Ry; / intet af vor Tids Navne lever længe. Hvor er vi smaa mod Mænd som Demokrit / og Thales og – for alle – Epikur¹⁷.” Konklusionen er utvetydig. Den bliver udtalt af Cicero: “Naar Roms Magts Sol er slukket, / vil dets Aands Storhed stjernerstraale i [Lukretius]¹⁸.”

6. Diktatoren og paven – to forskellige verdensordner

For mig at se er det mest betegnende og tankevækkende i dette skuespil, at det fik to slutninger, der pegede i diametralt modsatte retninger. I den ene sejrer diktatoren, mens det er paven der i den anden får det sidste ord. Repræsentanterne for den jordiske og den gejstlige magt sidestilles også i en avisartikel, Munk skrev et par år tidligere mens han opholdt sig i Rom. Dens overskrift er “To Herskeres Hærskue¹⁹” og den beskriver Munks reaktioner efter at han har set “il Duce [...] holde Tropperevy over sine Fascister og Paven [...] noget lignende over sine Katolikker”. Begge begivenheder betegner han som “Skuespil, det vel var værd at tage med”, og han er fascineret af det mægtige syn, han oplever i begge tilfælde, men disse “to Stormægtigheder” behandles trods alt med en vis distance og – vel at mærke – ikke helt på lige fod. (69) Pavens besøg i Peterskirken optager dobbelt så meget spalteplads som fejringen af fascismens 10 års jubilæum. Munk er tydeligt imponeret over diktatorens “kraftige,

brede Cæsarskikkelse”, og han ser i ham “den Person, der i sig har samlet alle [folket]s bedste Egenskaber og ved at beherske Folket med dem lærer det at beherske sig selv”. (71) Men det er som om denne “beherskelse” også har smittet af på forfatteren. Tonen forbliver nøgtern²⁰.

Roms hovedkirke beskrives som “et Verdensrum [...], der i Kunstfuldkommenhed ikke giver Vorherres private ret meget efter” (71) og det “Hovedindtryk” den lutherske præst får, når han ser kardinalerne, er “Visdom og Myndighed [...], Højhed og Mildhed”, men “frem for alt: Aand, Aand i Purpur”. (72) Han lægger trods alt en vis ironisk afstand til det hele, når han ligefrem sammenligner det med “Karnevallet”. (74) Men han nævner den modstand, flere katolske præster yder i Tyskland mod “de overhitlerske Gemytter” (*ibid.*) og indrømmer, at det vidner om, at romerkirken trods alt har en vis magt. Ved at se Pius den ellefte i egen person, kommer han til den konklusion at “i Narrekaaben sidder en kristen Mand”. (72) Som repræsentant for det protestantiske Danmark godkender Munk slet ikke pavens autoritet, men han har dog en vis respekt for det kirkens øverste leder principielt står for. “Løjerligt og paa mangan Maskeradevis har du klædt Kristus ud, men han er jo dog derinde hos dig bag Kostumeringen, og hver Gang, jeg mærker det, bøjer jeg mig for dig i Ærbødighed.” (74) Som i *Sejren* kræves der selvbeherkelse af diktatoren og den

17 Kaj Munk, Op. cit., i *Kærlighed og andre Skuespil*, Mindeudgaven, 1948, s. 279-280.

18 *Ibid.*, s. 289.

19 Kaj Munk, *Vedersø-Jerusalem Retur*, 1934, s. 69-75.

20 Ca. 4 år senere, i det allerede citerede åbne brev, korrigerede dog Munk dette indtryk. Han mener at huske at han under sit besøg i Rom lod sig “henrive til at sige, at hellere end at kysse Paven paa Haanden” vilde han kysse Mussolinis hånd. Jf. Kaj Munk, *Dagen er inde*, Mindeudgave, 1949, s. 68.

respekt, der tilkommer paven, gælder ham kun som moralsk instans, ikke som leder af en verdensomspændende institution²¹.

På samme måde som i Munks reportage repræsenterer kirken og dikteren i *Sejren* to "stormægtigheder", der begge opererer i et nutidigt jordisk perspektiv, mens stykkets pave tilhører en evig verdensorden, en overordnet sfære. Bortset fra en ung kardinal, der i begyndelsen af 4. akt opponerer mod kirkens tvetydige adfærd og er villig til at dø martyrdøden for at forsvare sandhedens sag, er kirkens højeste repræsentanter lige så korrupte som politikerne.

7. Handlings- vs. evigheds perspektiv – to former for idealisme

De to nævnte verdensordner minder selvsagt om den traditionelle skillelinie mellem gejstlig og verdslig magt, men det er nok mere Augustins skelnen mellem *civitas Dei* og *civitas terrena* end Luthers lære om de to "regimenter", hvor den verdslige øvrighed skulle være kristen og have ansvar over for Gud, man her tænker på. I øvrigt henleder kardinal Sozzis skrupelløse kynisme tanker til Machiavelli, mens paven hengiver sig til bønner og holder sig udenfor jordiske gøremål.

Som allerede påpeget, får paven det sidste ord i den første version af stykket. Således blev det skrevet og udgivet, men da det skulle spilles på Folketeatret blev Munk grebet af tvivl og forestillede sig en helt anden slutning – den første forekom ham "sentimental". Det er nu

21 Kaj Munks beretning minder ikke så lidt om Georg Brandes' « Pavens Messe i Peterskirken », i *Samlede Skrifter*, 11. bd., s. 85-88. Man kan ikke udelukke at Munk kendte denne tekst.

kun Angelica, der dør i et håndgemæng med sin mand og kansleren siger til sin ven Devetti: "Nu er Sejren vundet – helt – endelig. Nu kan intet standse mig. Nu er Jordan min. – Kom! Vi gaar ud til Hyldesten." (244)

Denne slutning minder stærkt om Herodes i *En Idealist*, der efter at have dræbt sin kone Mariamme, mente at han var blevet fri og nu kunne leve op til sit store ideal, mens han i virkeligheden fortsat var svækket af mindet om hende, og til syvende og sidst blev overrumplet og fuldstændig sat ud af kurs af hendes tilbagevenden i jomfru Marias skikkelse. *En Idealists* to sidste akter illustrerer det for Kaj Munk grundlæggende princip at godheden er "Livets Nøgle²²" og *Sejrens* oprindelige slutning peger i samme retning, mens stykkets anden sluts scene er en betingelsesløs hyldest til magtmennesket.

Selv om kansleren utvivlsomt har forfatterens sympati, er paven ikke desto mindre hans talerør. Han bærer i øvrigt en *munkekutte*, bliver kaldt for *Munken* og er derfor på en måde hans navnefælle. Han repræsenterer i hvert fald et vigtigt aspekt af Munks opfattelse af historiens gang. Kansleren symboliserer den brutale styrke, mens paven symboliserer åndens magt, dvs. en evig orden, hvorimod kansleren "maa nøjes med Muskler" (297) som han selv siger. Men det er netop fordi han "tror på Aand" (279) at paven er den stærkeste.

Modsætningen mellem politik, som nødvendigvis er korrupt, og den evige orden, som vil gå af med sejren i en fjern fremtid, er ikke nogen ny idé hos forfatteren. Det er to forskellige planer,

22 Cf. Kaj Munk, *Foraaret saa sagte kommer*, Mindeudgaven 1949, s. 318.

to former for idealisme – en dennesidig og en hinsidig –, som således tørner sammen. I første akt hædrer kansleren sin gamle kampfælle, Devetti, ved at fremhæve hans idealisme (258), fordi han tjener sit fædreland på en uselvsk måde, men samme udtryk bliver imidlertid brugt af finansdirektøren i negativ betydning, denne gang om paven: “Han er jo et Fæ, en Idealist.” (256)

Forestillingen om, at der kunne eksistere en anden, tidløs orden, hvor fred og retfærdighed råder, er ikke fremmed for kansleren, selv om han kun lever *hic et nunc*. “Maaske vil der komme en Tid for jorden, da han hersker over den, han derovre, i Fred og Menneskers Velbehag. Men inden den Tid? [...] Der vil gaa Aartusinder, inden Mars’s røde Fakkell er slukket imellem Stjernerne. Lad saa Fredsfyrsten sejre engang om en Evighed. Men jeg har et Rige af denne Verden, maa sejre nu, altsaa krige nu.” (279-280)

De to omtalte perspektiver genfinder man i flere diktatorstykker af Kaj Munk. Ikke mindst i *Fugl Fønix* (1926) som refererer til fredsforhandlingerne i Versailles i slutningen af 1. verdenskrig. Det korte forord forfatteren skrev i den anledning fortjener opmærksomhed. Selv om indholdet er inspireret af historiske begivenheder sættes det hele typisk nok i et tidløst perspektiv. Læseren får at vide at “det foregaar paa Hotellet Atlantis-palæet, i dets store Arbejdssal: Væggen ligefor dækkes fuldstændig af et mægtigt Atlantiskort [...] Tiden er et Par Aarhundreder, inden Atlantis naaede sin højeste Kulturudfoldelse og forsvandt i Havet. Eller ogsaa er den om nogle Aartusinder, naar Atlantis atter er dukket op af Havet og vidt fremme

igen²³.” Hermed er tydeligt angivet at stykket og dets figurer skal opfattes symbolsk.

Mens Allan alias Woodrow Wilson sværger “ved alle evige Idealer” (39) og tror, at “alt bliver godt engang” (51), repræsenterer Marchanel alias Clemenceau den brutale magt og svarer uden omsvøb: “Jeg lever hverken i Ideen eller i Evigheden, jeg lever her og nu.” (39) Allan dør til sidst af et hjerteinfarkt og Marchanel går ud på altanen og modtager folkets hyldest. Lige før sin død forklarer Allan/Wilson at hans ideal dog er fuldkomment. “Dette er min Sejr og min Glæde at det var mig, der ikke duede. Ideen vil komme igen, i større og bedre Tjenere, vil atter blive slaaet og atter komme igen ... Ære være Ideen i det højeste, Fred paa Jorden, i Menneskene Godvilje...” (53) Det er altså handlingens mand, der her får det sidste ord. Men de evige værdier vil ikke blive glemt. Karakteristisk nok siger en af stykkets figurer til Marchanel, at han er selv “Idealist om en Hals” (45), fordi fædrelandet har været hans eneste mål i livet.

Vi møder her igen de to former for idealisme, som er typiske for Munks tankegang. I *Sejren* og mange andre steder i forfatterskabet er den jordiske idealisme også omgivet af en vis aura, som viser, at der er en vis slægtskab mellem de to. Paven og kansleren sloges om den samme kvinde i deres ungdom. Da paven var kalveknæet nægtede Angelica at gifte sig med ham og valgte kansleren i stedet. Men der var en tid hvor de to mænd havde lige præcis de samme idealer. De ville nemlig frelse hele verden. Det vil paven stadig væk, mens kansleren nu kun

23 Kaj Munk, *Fugl Fønix*, 1946, s.8.

tænker på et enkelt lands frelse, “om det saa skal koste alle andre Livet.” (278) Det omtalte slægtskab viser, at Kaj Munk var fascineret af begge former for idealisme.

Her kan man ikke lade være med at drage en parallel til *Operationen*²⁴, en forkortet og bearbejdet version af ungdomsdramaet *Willi Kuhn i Donland*, Munks første egentlige diktatordrama. Hovedskikkelsen tilraner sig magten, fører landet ud i en krig, og ender med at blive anerkendt som regeringschef. I en central scene får han besøg af sin tvillingebror og det viser sig, at begge to har elsket den samme kvinde, Judith, i deres ungdom. Hun er blevet gift med Emil, der har arvet sin fars “blaa øjne” og tror på demokratiet, mens Willi vil give sin mor oprejsning, efter det forkvaklede liv, hun har haft på grund af sin mands “idealistiske Drømmeliv”. Som sin mor har Willi “staalgraa Øjne”. (103-104) Judith har også en samtale med sin svoger, hvor hun bebrejder sig selv at hun ikke har valgt ham. Hun vidste at han var “langt betydeligere end Emil og derfor trængte langt dybere til [hende]”. Hun forstår nu hvor Willis hårdhed kommer fra. “Havde jeg handlet stort og rigtigt dengang, havde du aldrig mistet din Tro. [...] Min grænseløse Beundring for dig havde Samværet omsmeltet til Kærlighed.” (105) De to yderpoler er her handlingsmennesket, diktatoren, og den som lever i kraft af en illusion, demokraten. “... en Stat skal leve, Illusionerne er Gift.” (104) Modsat det, der er sket med den italienske kansler og paven, er det magtmennesket, der her har måttet give afkald på den kvinde han elskede. Det er dette offer, der har gjort ham stærk. Hermed har han vist at han

24 Kaj Munk, *Med Sol og megen Glæde*, 1946.

har den “hjerterens renhed” som hos Munk karakteriserer de som “vil eet” og derfor er handlekraftige. Willi er ikke splittet, i modsætning til kansler Alexi i *Sejren*, der bliver overrumplet til sidst, fordi han ikke har kunnet modstå “den Tveje i Mandens Sjæl, der forkrøbler [den] hvis Vilje ikke er hel”. (*op. cit.*, 259) Paven er for så vidt heller ikke splittet. Han har givet afkald på den jordiske kærlighed og har åndens styrke. Emil, Willis tvillingebror, er fuldstændig opslugt af den kærlighed, som hans kone udstråler og er derfor ude af stand til at handle.

Myten om den hellige stad giver det italienske diktatur i *Sejren* en tidløs dimension. Den døende kansler henvender sig til sin kone og siger: “Det er godt, du ikke er Roma, Elskede. Vi dør, men Roma bestaar.” (300) Her genfinder man ideen om den evige genkomst, som forekommer bl.a. i slutningen af *Fugl Fønix*. Idealisten har ikke været i stand til at fuldføre sin opgave fuldt ud, men hans idé vil leve videre efter ham. En værdigere og dueligere efterfølger vil sikkert komme en dag. Alt håb er ikke ude.

Det er også betegnende at den hellige faders styrke skyldes en bygningsfejl. Kansleren mener i slutningen af stykket at “Verden havde været en anden i Dag, hvis ikke Paven havde haft Kalveknæ.” (296) Denne replik minder på sæt og vis om en af Pascals berømte “pensées” (tanker), hvor han skriver at “verden havde set anderledes ud, hvis Kleopatras næse havde været kortere²⁵”, men idéen om at den guddommelige styrke fødes i menneskets svaghed, var allerede tilstede i skuespillet *Samson* og udgør som bekendt en af Munks grundtanker.

25 Pascal, *Œuvres complètes*, Collection L'Intégrale, Editions du Seuil, 1963, s. 549.

Han sidder ved Smeltediglen er også et godt eksempel derpå.

8. Kan en djævel egne sig til at styre et land?

I den allerede nævnte samtale i *Operationen* siger Emil til sin tvillingebror: "Du troede dog paa Menneskenes Godhed engang." (*op. cit.*, 104) Meget betegnende svarer Willi: "Menneskene er hverken onde eller gode, men en Ting saa uhyggeligt midt derimellem, at kun en Djævel kan herske over dem." Han tilføjer: "Den Rolle vil jeg ofre mig for Stykket at tage mig paa." (*ibid.*)

I nogle overvejelser omkring Mussolinis person i artiklen "Det sete afhænger af Aviserne" indrømmer Munk først at "vi vil allesammen hellere have en Engel til at regere os end en Djævel", men han fortsætter i den provokerende tone han yndede og spørger: "Men hvis nu Djævelen er en Kapacitet og Engelen en Fummelfinger?" (*op. cit.*, 139)

Det er oplagt, at Munk havde et stærkt idealiseret billede af diktaturet. Han mente længe at diktatorerne havde høje idealer, var oprigtigt selvopofrende og uselviske. Grunden til, at diktatoren svigter i *Sejren*, er faktisk, at han lader sig vildlede af sine omgivelser, og i en artikel om Sønderjylland i *Vedersø-Jerusalem Retur* regner Munk med at Hitler er "vistnok en fornuftig Mand", men det han er bange for er, at "han kunde jo have holstenske Landsknægte, der en Nat kunde gaa hen og blive tossede". (*op. cit.*, 21) Det er diktatorens omgivelser, der på dette tidspunkt var farlige i Munks øjne. Den 9. april blev derfor en kolossal skuffelse for ham.

Jeg tror, Gunnar Ollén har ret i sin bedømmelse af Munks diktatordyrkelse, når han forklarer, "at Kaj Munk var

psykolog, storartad psykolog, i sin dikts och i sina storhetsdrömmars verden [...], men han märkte inte, förrän mycket sent, hur ofullständigt mönstren passade til verklighetens heroer²⁶."

Som det er tilfældet i den artikel jeg lige citerede fra, men også i *Sejren* og flere andre stykker, lagde Munk i visse sammenhænge ikke desto mindre stor sans for realpolitik for dagen. Den allerede nævnte finansdirektør i *Sejren* har således en meget realistisk opfattelse af magten: "En Mand i Cæsars, en Napoleons Stilling maa ogsaa have begaaet en Cæsars, en Napoleons Forbrydelser. Som en Indbrudstyv ikke kan eksistere uden Dirk og Bor, er en Storpolitiker existensafhængig af Løgne." (*op. cit.*, 261)

Hvorom alting er: skuespillets slutning er en slags syndsforladelse *post mortem*. "Hver Menneskets Stræben er skambidt af Synden; og dog er det helligt at hige; vandres bør der, skønt alle Jordens Veje ender blindt. Kun gennem Dødens bitre Lutring naar Sjælene frem til den – Barmhjertighed, der skænker de Vildfarne Hvilen og Sejr til de Slagne. Vobiscum Pax !" (300)

I parentes bemærket minder denne hilsen på latin om den afsluttende replik i Ibsens allersidste skuespil *Når vi døde vågner*, når diakonissen udtaler en forsonende "Pax vobiscum!" over Professor Rubek og hans model Irene. Hensigten med denne absolution i sidste øjeblik er måske den samme i begge skuespil. Hovedpersonerne dør brutalt, sådan at de objektivt er de tabende, men deres livsgerning (i kunstens verden for Rubeks vedkommende og i det politiske liv hvad kansleren angår) gør dem værdige til at blive frifundet.

26 Gunnar Ollén, *Kaj Munk*, 1944, s. 201.

For den sags skyld minder det også om den berømte milde dom, der bliver udtalt i slutningen af Goethes *Faust*: “Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen”.

Pavens korte afsluttende budskab opfordrer til handling (“vandres bør der”), men det lægger ikke skjul på at “alle Jordens Veje ender blindt”. Hvad man end gør, er det ufuldkomment eller til og med forkert. Forudsætningen er at man “higer”, dvs. man handler pga. et ideal. Hvis denne betingelse er opfyldt vil man vederfares barmhjertighed, men prisen man skal betale er døden. “I Handling er Trøst for alt”, siger kansleren til sin søn. Og kort efter sammenfatter han den livsfilosofi han er kommet til med “Sejren retfærdiggør alt.” Dette motto ligger farlig nær det berømte valgsprog “målet helliger midlet”, som den skinhellige moral undskylder sine handlinger med, men det er som om Munk vil sige at den domstol paven repræsenterer gransker hjertes og nyres og er i stand til at bestemme om vedkommende er “ren af hjerte”, dvs. handler ud fra ideale motiver eller ej.

Det er interessant at lægge mærke til at udtrykket “alle Jordens Veje” også forekommer i en prædiken, som Kaj Munk holdt den 20. søndag efter Trinitatis, i oktober 1941. Han minder om Jesus, som

var steget ned fra Almagts Sæde for at vise Menneskeheden Guds Vej, der er forskellig fra alt Kød og Blods. [...] Vi vil prøve os frem, vi vil være Nr. 1, vi vil herske, over vor Familie, vort Sogn, vort Land, vor Verdensdel, vor Klode; hele Jordens Lov er Magt, vundet

ved Sejr og Vold. [...] Jesus det er Gud selv, der gør sig til det ringeste af alle Mennesker, ikke blot en fattig Haandværkssvend paa Valsen fra en Smaastad i den ynkeligste af alle Storriget's Provinser, nej, længere ned endnu til Forbryderens Død paa Korset. Kun saadan var Fremgangsmaaden for at brænde det ind i Jordens Sind, at *Guds Vej er den modsatte af alle Jordens Veje* [min fremhævelse], at Gud er den, der vil tjene, og kun ved at tjene kan vi høre Gud til²⁷.

Dette må nok opfattes som en vigtig tilføjelse eller kommentar til pavens sidste replik i *Sejren*. Men man skal tage hensyn til, at denne prædiken blev holdt ca. 5 år efter at Kaj Munk havde færdigskrevet stykket. I mellemtiden var der sket meget. Med *Han sidder ved Smeltediglen* havde han tydeligt taget stilling mod antisemitismen i Tyskland og den 9. april 1940 havde de tyske tropper besat Danmark. Pavens bemærkning, “Alle Jordens Veje ender blindt”, har jeg i det foregående fortolket som en opfordring til personligt og eksistentielt engagement à la Kierkegaard, men i den omtalte prædiken går Munk videre. Han påstår nu at “Guds Vej er den modsatte af alle Jordens Veje” og peger på den vej Jesus gik. Frelseren kunne være blevet “Jordens Diktator” eller “Verdenserobreren”, (191) men han valgte at tjene, fordi “kun ved at tjene kan vi høre Gud til”. Denne vej ender altså ikke blindt. Det er noget nyt i forhold til *Sejren* Kaj Munk her kommer med. Det er vejen nedad,

²⁷ Kaj Munk, *Prædikener*, Mindeudgaven, 1948, s. 191-192.

selvfornedrelsens og dødens vej, helt modsat diktatorernes vej. Og denne vej er ikke "skambidt af Synden".

Som i *Sejren* er fædrelandet førerens ideal i *Han sidder ved Smeltediglen*, men i løbet af skuespillet opdager professor Mensch et større ideal: sandheden.

FØREREN: Min Hr. Professor, tro Søn af mit tyske Folk! Det er Dem bekendt, at for mig har Livet kun eet Maal: Tyskland.

MENSCH: Og hvis det nu skete, Sandheden en Dag traadte Dem i Vejen?

FØREREN: For mig er Fædrelandet Sandheden. Hvis paa min Vej til selve Sandheden en eller anden Sandhed vil forsinke mig, slaar jeg den ned²⁸.

Når han hører dette, vælger professoren som bekendt offerets vej. Sandheden er for ham vigtigere end fædrelandet og skuespillet viser, hvordan et menneske kan forvandles under Guds behandling. Et af stykkets to mottoer er 2. Kor. 12, 9b: "Kraften fuldkommes i Magtesløshed." Alle jordens veje ender blindt, mente paven i *Sejren*, men han sagde ikke noget om Guds vej. Som allerede nævnt fører Guds vej ud af "Overvejelsernes, Betænelighedernes, Ordenes Sump"²⁹, men magtmennesket kender den ikke. Der er en rød tråd mellem *Sejren* og *Han sidder ved Smeltediglen*.

9. At falde i sejrøjeblikket

Der er grund til at fremhæve at der er to balkonscener i Mussolini-stykket og den sidste, som afslutter skuespillet, er en slags pendant til den første, som befinder sig i 1. akt. Her træder kansleren ud og holder en kort tale til folkemængden. "Afsind og Ondskab trættes aldrig af at lægge Sten paa vor Viljes Vej. Men den, der tror paa sin Skæbne, springer op paa Stenen og staar kun højere end før. Mit Liv for mit Folk til jeg falder." (*op. cit.*, 254) Det er netop det *Sejren* illustrerer. Hovmod står for fald. Det er en lignende metafor Shakespeare bruger i sit drama, når Brutus i akt 2, scene 1 sammenligner Cæsar med en mand, der klatrer op ad en stige og når han kommer til toppen ser på skyerne og foragter de lave trin han kommer fra. Brutus vil netop hindre Cæsar i at komme til dette afgørende punkt. Men kansleren i *Sejren* overskrider denne grænse. Han klatrer så højt op, at han gribes af hybris og tror han er en gud. Det bliver øjeblikkeligt hans fald.

Kanslerens søn, en flyver i luftvåbnet, er også fascineret af den samme tanke, "at stige mod den blaa Himmel", men han vil gerne dø som en ørn han havde set i sin barndom. Den faldt "med udbredt Vingefang, kongeligt, susende, til den laa knust mod Jorden". Han misundte den "dette Fald i selve Sejrøjeblikket, denne vilde Fart ned i den dybeste af alle Afgrunde, Dødens." (265) Hans fly bliver lidt senere ramt af fjenden. Han redder sig med faldskærm, men havner i fangenskab og bliver kastreret. I stedet for at dø en ærefuld død, bliver han altså nedværdiget for livstid. Men det billede, han brugte, passer godt på hans far. Kansleren er "slagen" men han oplever fuldt ud det

28 Kaj Munk, *Egelykke og andre Skuespil*, Mindeudgaven, 1949, s. 53.

29 Jf. ovenfor note 15.

“Fald i Sejrsøjeblikket” som hans søn ønskede sig. Hans sejr i krigen er derfor trods alt ikke en pyrrrussej. Ved døden “lutres” han, sådan at han kan nå frem til en personlig sejr på et overordnet plan. Men han har måttet udstå sin straf.

Det er værd at lægge mærke til den rolle, skæbnen spiller i stykket. Af den korte tale kansleren holder i begyndelsen, fremgår det at han “tror paa sin Skæbne”. (254) “Hvad vil min Skæbne? Saa længe den ikke viser mig Vejen, er jeg uden Raad” (268), siger han i slutningen af akt 2, lige før den gamle globus væltes af stormen og bliver ramt lige præcis på det sted hvor Etiopien ligger. I en samtale med kardinalen forklarer han senere at “man er eet, og Skæbnen gør En til noget ganske andet; om man græder eller klapper i Hænder, tager den sig ikke af. Taabe var man da, om man ikke valgte at klappe.” (288) Og i slutscenen slår Angelika fast at hendes mands skæbne strider mod Guds vilje. Den sørgede for at Alexi ved en anden anledning ikke blev dræbt, men hun stikker ham nu dolken i brystet i den overbevisning, at “nu sker Guds Vilje”. (299) Det er i denne kontekst den døende kansler taler om “Skæbnens blodige Veje” som “Viljen [kan] befare [...], saa længe blot...” (300) En lignende kamp mellem to overnaturlige magter, som foregår i en menneskesjæl, finder man også i andre af Munks dramaer, ikke mindst i *Pilatus* og *De Udvalgte*.

10. Konklusion

Afsluttende vil jeg gerne endnu engang understrege *Sejrens* ambivalens. Det viser, at Kaj Munk stadig væk havde høje tanker om diktaturet, men samtidig ikke var blind for, at de stærke mænd, der inkarnerede dette ideal, kunne tage

grundig fejl. Med sin *Hamlet* havde han iscenesat sin egen handlingslammelse og med *Sejren* viste han en vej ud af “Overvejelsernes, Betænkelighedernes, Ordenes Sump”. Hans konklusion var nu, at “hver Menneskets Stræben er skambidt af Synden”. Hermed mente han, at man aldrig kan være sikker på, at man handler helt rigtigt. Men denne uvished skal trods alt ikke holde en fra at “hige”. Man skal simpelthen kaste sig ud i den opgave, man i det givne øjeblik anser som påkrævet.

Enten det drejer sig om politik, religion eller teater, finder man hele tiden hos Kaj Munk det, man kan kalde *evighedspektivet*. Hans dramaer befinder sig i skæringspunktet mellem jorden og himlen, og det er netop denne konfrontation, der er karakteristisk for hans kunst. Man kan nemt give Ole Palsbo ret, når han skriver at grundformlen for Munks forfatterskab er “det himmelskes overherredømme over alt jordisk³⁰”.

Det er nok hovedsagelig som en kritik af Mussolini, publikum opfattede *Sejren*, da det blev opført ved Folke-teatret i 1937. Det underlige er, at det i første omgang blev sat under censur i Danmark. Uropført blev det derfor i Oslo. Når man bebrejder Kaj Munk hans sene modstand mod fascismen og nazismen, skal man i rimelighedens navn erkende, at det var den socialdemokratiske regering, der i 1936 forbød et skuespil, som tog kritisk stilling til det fascistiske Italien. Det er først 6 måneder efter at krigen i Abessinien var slut, at *Sejren* kunne blive spillet i Danmark. Noget lignende skete i øvrigt igen i 1938 med

30 Ole Palsbo: “*Diktatorinden* paa Det kgl. Teater”, *Nationaltidende* 4. november 1938. Citeret i Per Stig Møller, *Munk*, 2000, s. 218.

Munks næste diktatorstykke, *Han sidder med Smeltingen*, som denne gang gjalt Tysklands antisemitisme.

Jeg vil til sidst gøre opmærksom på det forord, Munk skrev, da *Sejren* blev udgivet som bog. Han protesterede kraftigt mod en ren politisk fortolkning af stykket. "Altsaa er dette Skuespils Italien ikke Landkortets, dets Kansler er ikke Fascisternes Diktator, dets Finansminister har intet med den 'virkelige' at skaffe. Kun Ansigterne ligner." Og han præciserer, at hans ærinde har været at "finde det eneste han søger: Sindet. Ikke den enkeltes, men Tidens Menneskehjerte³¹."

Jeg mener, at dette forord skal tages for pålydende. I det allerede omtalte fiktive interview om *Sejren* forklarede Munk endvidere: "Mussolini og Abessinien interesserer mig i allerhøjeste Grad som Menneske, der lever med i Tiden. Men som Digter rager denne tidsbestemte Konflikt mig ikke – saa lidt som den tidsbestemte person... Og det kan drive mig mod Fortvivlelsen at tænke paa, om Folk bare skulde opfatte det som en Sensation i Aktualitet." (*op. cit.*, 166-167) For igen at citere Ole Palsbo, har Munk med dette skuespil som med flere andre diktatorstykker "i faa skarpe Streger [givet] et uhyggeligt Rids af Magtens patologiske Sygdomsbillede". (*op. cit.*, 67) Munk var ikke kun optaget af "Verden i Dag". Det var Cæsars hybris og fald, han i 1936 spontant tænkte på, da Mussolini udløste krigen i Abessinien.

³¹ *Kaj Munk, Cant og andre Skuespil*, Mindeudgaven, s. 244.

Formandens årsberetning for 2012

Af Søren Dosenrode

I en af sine prædikener fortæller Kaj Munk en anekdote om en fynsk kone i et menighedsråd, som engang i rådvildhed slap til at sige: "Jamen det er da forskrækkeligt, så har vi jo ikke andre end Vorherre at holde os til." Tænk, hvad I vil, for nu kommer min årsberetning!

Først ser vi på hvad der er sket i 2012 i forhold til Kaj Munk, så ser vi på Selskabets tilstand, og ind i mellem vil jeg kort berette om et sjovt lille fund vi har gjort.

Så lad os se på, hvad der er sket i 2012, med 'Kaj Munk briller på'.

Tilbageblik på 2012

Højdepunktet var den 4. maj om aftenen, hvor man i Vedersø Præstegård både kunne mindes Kaj Munks indsats, fejre befrielsen og, glæde sig over at en række møbler og effekter blev overdraget til museet af familien Munk. Jeg ved, at Hanne Munk har spillet en meget, meget vigtig rolle her, og jeg, og vi, er hende meget taknemmelig for den fine måde det skete på. I respekt også for Arne Munk, hvis holdninger blev fremført så fint af Jan Pedersen, vores norske ven!

Ellers er det værd at nævne, at Ricardt Riis er ved at barsle med en bog, der har et citat fra Kaj Munk, som titel: *Et spark til Himlens dør*. Den kommer på Syddansk Universitetsforlag... jeg tror ret snart? (red. Er netop udkommet) I hvert fald glæder jeg mig til at se den!

Og så nærmer vi os jo fremtiden ... Dette års Kaj Munk Seminar kommer til

at hedde *Kaj Munk i 1930'erne – Kaj Munk og 1930'erne*.

Vi har prøvet at tage ved lære af det sidste seminar, hvor vi fik at vide, at det var lige vel koncentreret, så vi nøjes med tre foredrag om lørdagen, og så håber vi på en rundvisning i Præstegården, så vi kan se, hvad nyt, der er sket.

Som I hørte på titlen *Kaj Munk i 1930'erne – Kaj Munk og 1930'erne* har jeg valgt at stille skarpt på 1930'erne, en utroligt spændende, dramatisk og konfliktfyldt periode, men også en periode, hvor Kaj Munk skrev meget og hvor hans popularitet nåede til skyerne. Jeg har kontaktet tre meget gode foredragsholdere, og to har allerede svaret 'ja', så det ser jeg selv meget frem til. ... Sidste gang indledte vi med fælles aftensmad og et hyggeligt foredrag ved Anne Saarup Brinth, om Lise Munk og Præstegården, og mon ikke vi også finder en anden god oplægsholder igen i år?

Vi vil annoncere programmet på vores hjemmeside, og i dagspressen, og så er man jo altid velkommen til at ringe og spørge!

Ser vi på Kaj Munk Forskningscentrets aktiviteter, har vi ikke været så synlige som de tidligere år ... men vi har faktisk været aktive!

Konkret knokles der med at digitalisere pastor Sigumfeldts 25 binds ud klipssamling. Den omfatter, skønmæssigt, 70% af Kaj Munks avispublikationer. Kaj Munk Forskningscentret fik samlingen for nogle år siden v.h.j.a. en donation fra Danske Bank. Det er den side af Munk, der er behov for at få tilgængeliggjort! Vi håber på at være færdige før sommerferien. Med udgangspunkt i den, skal der så skrives om journalisten Kaj Munk, og

om Kaj Munks politiske univers.

I sommers drejede vores Kaj Munk Seminar, den 29. August, sig om inspiration til undervisning i Kaj Munk. Der var spændende oplæg fra Marc Auchet, Mogens Pahuus og Anker Genzøe. Som I ved, er det vores mål, at udbrede kendskabet til Kaj Munk, og det gøres bedst via folkeskole og gymnasium... Og så er det her, at der er faldet en appelsin ned i vores KMF-turban i form af Knud Erik Andersen.

Knud Erik er bl.a. ph.d. i filosofi, og er nu blevet tilknyttet Kaj Munk Forskningscentret som ekstern lektor. En af hans opgaver bliver netop at bringe Kaj Munk tilbage til gymnasierne, og udarbejde lærermateriale. Det kunne være, at han kunne overtales til at fortælle os om sit engagement ved næste års generalforsamling ... hvem ved? Vi ser hans, dit, engagement som et herligt bidrag!

Med hensyn til vores antologi om Kaj Munks teologi, som jeg fortalte om sidste år, løb vi ind i problemer med et af bidragene – et meget centralt kapitel – men jeg håber, at den er udgivet / tæt på udgivelse når vi mødes til næste generalforsamling.

Jeg får af og til sjove og / eller spændende e-mails. En af de bedre i år, var en fra en lektor i litteratur, religiøs litteratur, fra Universitetet i Rom. Han havde hørt noget om denne Kaj Munk, og ville vide mere. Nuvel, jeg skrev noget til ham, sendte nogle optagelser fra vores første seminar om 'kristendom og modstand' og også en lille bog med fem af Munks dramaer i engelsk oversættelse – *Ordet, Før Cannae, Smeltediglen* osv. Så hørte jeg ikke mere fra ham i nogle måneder, før han skrev og meddelte, at han havde kontaktet et

italiensk forlag, specialiseret i nordisk litteratur, og at han ville iværksætte en oversættelse. Fint; hidtil har kun et par af Kaj Munks dramaer været oversat til italiensk, så det lover godt!

Så selvom der ikke har været så lydt omkring forskningscentret, er der sket meget!

Et lille Fund

Vi har jo hørt Søren Mørk og Henning Tjørnehøj lamentere over Kaj Munks Olleruptale, med udgangspunkt i et censureret referat i Svendborg Avis: Hitler var herlig og Tyskland fremragende. Jens Kristian Lings udgav for nogle år siden en udmærket kildesamling i *Munkiana*, men det har været svært at gendrive Svendborg Avis's referat uigenkaldeligt, fordi Munk selv brændte sit manuskript. For to år siden fandt vi en kladde til manuskriptet og det var grundlaget for endnu en artikel i *Munkiana*. Nu har vi fundet endnu et kortfattet referat – i pastor Sigumfeldts samling – skrevet af Rigmor Nielsen, Egense, søndag den 28. juli, 1940. Det er så kort, at jeg vil læse det op; det er jo en øjenvidneskildring:

[Formanden læste referatet op.]

Jeg kunne ikke lade vær med lige at tage dette referat med; det er interessant!

Nå; og hvad så med Selskabet??

Kaj Munk Selskabet

Vi begyndte året med at lykønske Dronning Margrethe til sit regeringsjubilæum, med et af Kaj Munks digte til Christian den X, og fik et behørigt venligt svar – det skyldte vi Kaj Munk.

Og også vi kan glæde os lidt, for grundlæggende går det os godt, rigtigt godt!

Medlemsmæssigt er vi oppe på 132 medlemmer, og dertil 5 institutionsmedlemsskaber, så jeres indsats som ambassadører giver pote! Bliv endeligt ved, så er vi snart oppe på de 250 medlemmer, der er vores mål – Jørgen har en kasse *Munkiana* med, som I kan tage af, og bruge som 'smagsprøver', når I er ude at hverve medlemmer! Glem det ikke!

Økonomisk går det også godt; det vil Jørgen snart berette om; men det er også nødvendigt af to årsager: a) vi skal kunne afholde vores seminar til sommer, og b) jeg sparer op, til den dag, hvor Kaj Munk Forskningscentret ikke længere eksisterer og derfor ikke kan bruge *Munkiana* som publikationsforum. Så vi rutter ikke med pengene; og Jørgen passer godt på dem!

Igen i år kan jeg ikke slutte min beretning, uden at takke Jørgen Albretsen for sit store arbejde som Selskabets sekretær og kasserer. Derudover er Jørgen manden, der sætter *Munkiane* op, og jagter de forfattere, der har lovet at yde et bidrag, men liiiiiige mangler at få skrevet de sidste sider. Kære Jørgen, tak for din indsats, du gør Selskabet, og formanden store tjenester! Det var, hvad jeg havde at sige, og nu er i velkommen til at kommentere og stille spørgsmål; tak for jeres opmærksomhed!

Referat af generalforsamling i Kaj Munk Selskabet

Af Jørgen Albretsen

Vedersø Kulturcenter lørdag den 12.
januar 2013 kl. 13.

I alt 24 var tilmeldt.

Fra bestyrelsen var til stede: Søren Dosenrode, Jørgen Albretsen, Anna Saarup Brinth og Ricardt Riis. Afbud fra Peter Øhrstrøm.

Dagsorden ifølge vedtægternes §11.

a) Valg af dirigent, referent og stemmetællere.

Søren Dosenrode bød velkommen og foreslog på bestyrelsens vegne Per Mikkelsen som dirigent.

Per Mikkelsen blev valgt og kunne konstatere, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt.

Som referent blev Jørgen Albretsen valgt.

Som stemmetællere blev Knud Tarpgaard og Carl P. Behrens valgt.

b) Formanden aflægger beretning om Selskabets virke i det forløbne år.

Søren Dosenrode fremlagde beretningen, som er trykt i dette nummer af *Munkiana*, side 43 - 45.

Specielt skal desuden nævnes, at planlægningen af Kaj Munk Seminaret 2013, som Kaj Munk Selskabet afholder i dagene 9. – 11. august i Vedersø nu er så langt fremme i planlægningen, at temaet kan annonceres:

*Kaj Munk i 1930'erne – Kaj Munk og
1930'erne*

Bestyrelsen arbejder videre med detailplanlægningen. Program og tilmelding sendes ud til medlemmerne, annonceres i Kristeligt Dagblad, alle deltagere i seminaret i 2011 får det tilsendt, og lørdagen i Præstegården udbydes som i 2011 i samarbejde med Ringkøbing-Skjern Folkeuniversitet.

Der er tale om et åbent seminar – alle er velkomne.

c) Kassereren forelægger det reviderede regnskab til godkendelse.

Jørgen Albretsen fremlagde det reviderede regnskab, som blev godkendt uden kommentarer.

Affødt af udgiften på kr. 655,50 til trykning af 500 stk. girokort til foreningen, til brug i de kommende år, blev det efterfølgende kort diskuteret, om Kaj Munk Selskabet skulle gå væk fra den hidtidige praksis med at bruge girokort og skifte til at lade "Nets Denmark" (Betalingsservice) administrere betalingen af medlemskontingent. Næsten alle bruger netbank, er nærmest tvunget til det, og betaler girokortet ad den vej. Indbetaling på "posthus" er alt for dyrt. Men at lade administrationen af medlemskontingent klare af "Nets Denmark" er ikke gratis for foreningen. Kassereren blev bedt om at undersøge udgifterne, hvorefter det diskuteres i bestyrelsen, hvad man fremover skal gøre.

d) Valg af formand: den nuværende formand genopstiller.

Søren Dosenrode blev genvalgt som formand uden modkandidater.

e) Valg af 2 bestyrelsesmedlemmer og 2 suppleanter.

Bestyrelsesmedlemmer:

Jørgen Albretsen og Peter Øhrstrøm er på valg og bestyrelsen foreslår genvalg.

Begge blev genvalgt.

Suppleanter:

Bestyrelsen foreslår genvalg af Carl P. Behrens som første suppleant og Kjeld Roger Henriksen som anden suppleant.

Begge blev genvalgt.

f) Valg af revisor og revisorsuppleant:

Bestyrelsen foreslår genvalg af Per Mikkelsen og Jørgen D. Grønbæk.

Begge blev genvalgt.

g) Fastlæggelse af kontingent:

Bestyrelsen foreslår, at kontingentet

fortsat er kr. 150,-

Vedtaget.

h) Behandling af indkomne forslag.

Der var ikke indkommet nogen forslag.

i) Eventuelt, herunder forslag til aktiviteter.

- Lisbeth Lunde Lauridsen foreslog Søren Dosenrode at gå videre med emnet "Statens overvågning af Kaj Munk" med reference til Sørenes formandsberetning til generalforsamlingen i 2012 og udforme det til en artikel i f.eks. *Munkiana* eller som et emne til et foredrag i Præstegården.

- Carl P. Behrens foreslog et projekt, som kunne være i samarbejde med Præstegården, med den overordnede titel "Mødet med Kaj Munk", f.eks. på teatret, klassekammeraters indtryk, måske med et tema "Vedersø-Lolland retur".

- Jens Kristian Lings vil på et tidspunkt, når forholdene på Præstegården tillæ-

der det, gerne donere Præstegården kortspillet med Munk-familiens 'replikker' i whist skrevet på. Lings har fået overdraget kortspillet af nu afdøde overlærer Birgit Michelsen, der havde fået kortspillet som julegave af Kaj Munk i 1943. Birgit Michelsen var privatlærerinde i Vedersø Præstegård for de fem Munk-børn.

- Desuden opfordrede Lings til, at Kaj Munk Selskabet indkøbte "et classesæt" af den nye udgave af Kaj Munk Sangbogen, som han ligesom førsteudgaven havde redigeret. Sangbogen sælges i Præstegården, og indtægten ved salget går ubeskåret til Præstegårdens drift.

- Kjeld Roger Henriksen foreslog et tema "breve fra Kaj Munk". Som eksempler nævnte han en brevveksling mellem Kaj Munk og K.L. Aastrup, han kendte til, og som der muligvis kunne forhandles om adgang til. Et andet eksempel er breve mellem Kaj Munk og Niels Bukh, som findes i arkivet på Ollerup Gymnastikhøjskole.

Herefter sluttede generalforsamlingen, hvorefter der var oplæsning ved Hanne Munk af et meget velskrevet, spændende og humoristisk foredragsmanuskript, som Arne Munk, hendes afdøde mand, på et tidspunkt havde holdt om Munk-familiens biltur i maj 1943 til Lolland, samt om Lise Munks bilture med børnene til bl.a. Lolland efter krigen. Efter foredraget var der for de interesserede samkørsel til Præstegården, hvor Lisbeth Lunde Lauridsen viste rundt.

Bestyrelsen holdt et kort konstituerende møde. Genvalg af Peter Øhrstrøm som næstformand og Jørgen Albretsen som kasserer.

Jørgen Albretsen: Seminar i Vedersø: Kaj Munk i 1930'erne – Kaj Munk og 1930'erne	4
Anker Gemzø: Éloge de Marc Auchet (red. I anledning af udnævnelsen til æresdoktor ved Aalborg Universitets Humanistiske Fakultet)	6
Knud Erik Andersen: Test er ikke så ringe, når man ønsker at blive klogere...	9
Invitation: Pædagogisk eftermiddag torsdag 29. august	12
Efterlysning: Undervisningsmaterialer	13
Vanskeligheder ved at arbejde med og forstå Kaj Munk	13
<hr/>	
Forskningsartikler:	
Knud Erik Andersen: Kaj Munk og hans karakterdannelse	17
Marc Auchet: Shakespeares skygge i Kaj Munks skuespil <i>Sejren – En advarsel om diktatorernes hybris og fald</i>	27
<hr/>	
Søren Dosenrode: Formandens årsberetning for 2012	43
Jørgen Albretsen: Referat af generalforsamlingen	46